

Mužožena ve Vlastě

Obraz ženy v ženském časopise v letech 1955 a 1959

Bakalářská práce
Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií
Vypracovala: Eva Braumová, DiS.
Vedoucí práce: Mgr. Jan Matonoha
Jirkov 2006

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Jirkově, dne 29.9. 2006

.....
Eva Braumová

Poděkování za konstruktivní vedení a podnětné připomínky náleží Mgr. Janu Matonohovi. Za ochotu a čas, který věnovala našemu rozhovoru, děkuji Evě Ludvíkové a za vstřícnost a pomoc Blance Kovařikové.

OSNOVA:

ÚVOD

I. Hypotéza mužoženy v 50. letech minulého století str. 7

Seznámení se záměrem bakalářské práce. Formulace hypotézy o obrazu ženy jakožto směsice ženství a mužství včetně vlastního náhledu na problematiku.

II. Jaká byla padesátá léta str. 10

Stručné seznámení s tehdejší politickou a společenskou atmosférou. Včetně některých historických podrobností a vykreslení tehdejšího postavení žen.

III. Jaká byla Vlasta? str. 18

Představení časopisu Vlasta - v jaké podobě vycházel v padesátých letech. Vysvětlení způsobu výběru konkrétních čísel či článků. Uvedení nejcharakterističtějších článků pro roky 1955 a 1959, směřování časopisu.

TĚŽIŠTĚ PRÁCE

IV. Co Vlasta předávala v padesátých letech čtenářkám? str. 27

IV. a) Seznámení s teorií kritické analýzy diskurzu. Výběr jednotlivých článků.

IV. b) Pokus o odhalení modelu nebo modelů ženy, které Vlasta předávala a kriticky vysledovat jeho či jejich posun v letech 1955 a 1959. Prozkoumání diskurzivního obrazu ženy.

V. Kdo četl Vlastu? str. 47

Rozhovor se čtenářkou Vlasty Evou Ludvíkovou. Její konfrontace s modelem Vlasty, přístup k časopisu, způsob čtení a interpretace její výpovědi z hlediska diskurzivních strategií respondentky.

ZÁVĚR

VI. Ověření hypotézy mužoženy v souvislosti s předloženými diskurzivními postupy ve Vlastě str. 54

OBSAH:

I. Hypotéza mužženy v 50. letech minulého století	7
II. Jaká byla padesátá léta	10
III. Jaká byla Vlasta?	18
IV. Co Vlasta předávala v padesátých letech čtenářkám?	
IV. a) kritická analýza.....	27
IV. b) Diskurz Vlasty: pracovnice a budovatelka socialismu	29
V. Kdo četl Vlastu?.....	47
VI. Ověření hypotézy mužženy v souvislosti s předloženými diskurzivními postupy ve Vlastě.....	54
Zdroje kritické analýzy a seznam použité literatury.....	61

I. Hypotéza mužožen v 50. letech minulého století

Nakolik ženský časopis ovlivňuje své čtenářky? Co se jim snaží předávat? To se pokusím zjistit prostřednictvím kritické analýzy vybraných textů z časopisu. „Odhalím“ praktiky, které jsou charakteristické pro každý text. Nástroje ovlivňování či manipulace čtenářky jsou příznačné tím spíše pro články z padesátých let, kdy socialistická propaganda měla pod dozorem veřejný život. Analýza mi pomůže nahlédnout za předestíraný svět, který na nás mluví ze stránek časopisu, a předpokládám, že nebude totožný s tím reálným.

Nejprve předložím svou hypotézu o obrazu ženy ve Vlastě. O reálném světě poreferuji v podkapitolách, jejichž úkolem je přiblížit tehdejší poměry ve společnosti, v níž svou moc upevňoval po druhé světové válce komunistický režim. Stručné seznámení s dobou pomůže při seznamování s Vlastou v další kapitole, stejně tak i v částech následujících, jako je samotná analýza či rozhovor s pamětnicí a čtenářkou Vlasty.

Záměr práce

Záměrem bakalářské práce je nahlédnout to, co běžná čtenářka¹ nevnímá: odlišné styly psaní ženského časopisu (např. v roce 1959 se velmi často v člancích objevuje v různých souvislostech komunistická strana, autorkami článků jsou častěji ženy politicky a společensky činné, sdružené ve státní nebo obecní organizaci). Chci také upozornit na odlišný výběr témat v běhu času podle společenské a historické situace (v roce 1959 se klade důraz na zemědělství, na převýchovu zemědělců a chválu JZD) a upozornit na případnou průběžnou změnu způsobů práce s textem.

K tomu jsem si vybrala ročníky Vlasty 1955 a 1959. 1955 pro to, že předpokládám, že po osmi letech existence je už Vlasta stabilní, překonala počáteční nejistoty a její obsah a podoba jsou už vytříbené. Také politická situace po sedmi letech od Vítězného února je jasně nastavená na směr

¹ V celé práci užívám ženského rodu slova čtenář, ale tím nevylučuji, že Vlastu četli i muži. Beru za určující to, že Vlasta je ženský časopis.

komunismus. Rok 1959 jsem si určila jako poslední z let padesátých, završující předchozí desetiletí plné politických bojů a radikálních společenských změn.

Pokusím se odhalit diskurzivní obraz ženy, který Vlasta předávala svým čtenářkám a vysledovat jeho posun v letech 1955 a 1959, kdy se měnilo politické i společenské prostředí (– komunismus, rozmach průmyslu a nastartování sektoru služeb, zaměstnanost žen, více uvádím v dalších podkapitolách). Ukáži také, jaká další témata jsou v souvislosti se ženou zmiňována, a která naopak chybějí.

Předpokládám, že se někde bude mluvit ve článku o ženě přímo, přímo budou vyjádřeny její vlastnosti, její postavení. Ale jiné texty stejně jako v jiných médiích formují obraz ženy skrytě, jakoby za zády čtenářek. I tak na ně působí, sdělují jim informace o jejich úloze ve společnosti, o podobě rodiny, o vhodném zaměstnání, i o dalších genderových² tématech (např. úloze muže v životě ženy, jeho postavení v rodině apod.).

Hypotéza: Dvojitý úděl

Diskurzivní analýzou vybraných textů prověřím svou hypotézu, že v budovatelských padesátých letech minulého století potřebovala společnost takzvanou mužoženu. Ženu, která se vžívá do dosud mužských rolí, osvojuje si vlastnosti a schopnosti, dosud považované za mužské nebo vyhrazené mužům (např. schopnost těžce fyzicky pracovat, rozhodovat o svém životě).

Moderní žena té doby se vdává, rodí, stará se o děti, o muže, o domácnost, případně o další příbuzné. K tomu chodí do práce, kde ovládá technické vymoženosti. Ženám tak zůstal jejich dosavadní úděl, a k tomu jim společnost naložila ještě jeden navíc.

Podle mého soudu tu však nešlo o to, aby se ženám pomohlo realizovat jejich cíle, přání a touhy. Dvojitý úděl žen měl naopak prospět

² Slovo gender znamená sociální konstrukt chování, jaké je ve společnosti očekáváno od mužů i žen. „Je to kulturně, nikoliv biologicky vymezené pohlaví“– tak gender vymezuje sborník Vodákové A., Vodákové O.: Rod ženský, Praha, Slon 2003, str.342.

celé společnosti, uvědomělý jedinec měl pro blaho všech vydržet všechno. Komunismus tak stvořil vlastní a své době poplatný ideál mužoženy³.

Muži měli za povinnost „jen“ pracovní úděl, o děti a jejich výchovu se měla starat převážně žena, jak měli všichni zafixováno podle tradičních genderových stereotypů. Úloha muže při výchově dětí byla, předpokládám, minimální⁴.

Předpokládám, že časopisy, jako je Vlasta, měly ženy utvrzovat v přesvědčení, že nést dvojité úděl je to správné. Jedině tak se žena realizuje, osvobodí, přispěje vlasti.

Z vlastní novinářské zkušenosti vím, že vztah média a reality nelze brát jen jako vztah reality a jejího zrcadla. Média mají ohromnou moc formovat a vytvářet jakousi virtuální realitu, která může mít leckdy s onou skutečnou málo společného. Proto předpokládám, že v obrazu ženy, jak ho předkládala Vlasta, najdu rozpory se skutečnými životy žen. O nich se dozvím něco až už vyprávění čtenářky Vlasty anebo ze vzpomínek zachycených ve svazcích Všechny naše včerejšky.

³ Rozdíl oproti pojetí androgyna Badinterové E. v knize XY. O mužské identitě, z franc. orig. přel. Dlabalová Z., Praha, Paseka 2005, na straně. 159 („androgynní identita umožňuje *kyvadlový pohyb* od ženských vlastností k mužským...“, kurziva E.Badinterová), vidím především v tom, že v padesátých letech šlo o shora vynucený model. Jak upozorňuje tamtéž Badinterová: „Lidský androgyn...dokáže jinakost vstřebat, až když nalezne sebe sama.“ Jde tedy o přirozený proces lidského zrání.

⁴ O panujícím přesvědčení, že děti jsou jen starostí ženy, vypráví i ženy ve sborníku rozhovorů Všechny naše včerejšky I a II., ed. Frýdlová P., Praha, Nadace Gender Studies 1998. A k výměně rolí prostě dojít nemohlo, stát potřeboval každého. Navíc je otázka, který muž by o to stál. I dnes je pro muže nepředstavitelné, že by se jejich život omezil jen na rodinu, říká Poněšický J.: Fenomén ženství a mužství – Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy, Praha, Triton s.r.o. 2003, str.84.

II. Jaká byla padesátá léta

K vykreslení představy, jak vypadala společnost v padesátých letech, mi pomohly historickospolečenské publikace, uvedené v seznamu použité literatury. Nebránila jsem se ani výběru těch ideologicky zabarvených, protože i v nich jsem našla informace, které mi pomohly tehdejší dobu přiblížit.

Na následujících stránkách nejsou však data, čísla, statistika, ani poukazy na jednání vlády, smlouvy s ostatními státy. Takzvanou politickou historii jsem záměrně vynechala, a pokud jsem ji čtenáři a čtenářce mé práce předložila, tak proto, aby měli lepší představu o tom, jak se odrazila ve společnosti, na životě obyčejných lidí. Protože Vlastu četli obyčejní lidé, obyčejné ženy.

Dědictví

Emancipace ženy za komunismu nebyla novou myšlenkou, dávno před druhou světovou válkou se za ni houfně bojovalo v Čechách i na Moravě⁵. Existovaly liberálně orientované ženské spolky, které prosazovaly rovnoprávnost žen napříč celou společností, v pracovním i politickém životě. Politické strany měly své ženské odbory, které vydávaly stranická ženská periodika⁶.

Tehdy pracovaly především ženy neprovdané a chudé. U zaopatřených žen neviděla společnost v jejich pracovním nasazení smysl⁷. Navíc – měly-li rodinu, předpokládalo se, že se budou věnovat jí, podporovat manžela a vychovávat děti.

⁵ Burešová J.: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2001, kapitola II. Liberálně orientované ženské spolky, str. 52-173.

⁶ Burešová J.: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2001, str. 14.

⁷ Takovým ženám bylo vytýkáno, že berou práci potřebným. Dr. Kloučková E.: kapitola Od třicátých let k dnešku, in Neumann S. K.: Dějiny ženy, Populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly, Praha, Otakar II. a Euromedia Group k.s. – Knižní klub 1999, str.1035.

Válka utlumila společenské aktivity československých žen, ženské nevládní organizace nebyly žádoucí⁸. Dokázala však, že jsou schopny nahradit doma i v zaměstnání muže, kteří bojovali na frontách. Bohužel to po válce, když se muži vrátili domů, vedlo jen k pouhému napodobování mužů⁹. Důsledkem byl vzestup počtu kvalifikovaných dělníků a dělnic.

Rovnoprávnost za komunismu

Komunismus měl zrovnoprávnění ženy jako zásadní myšlenku, kterou podpořil i v ústavě z roku 1948¹⁰. Ale jeho hlavním hlásaným cílem byl boj za mír a za beztřídní společnost. V těchto souvislostech nebyly pro komunistickou vládu důležité rozdíly mezi muži a ženami.

Cílem této shora řízené emancipace bylo dostat ženy do pracovního procesu, vedle mužů, aby pomohly válkou vyčerpanému hospodářství. Vzhledem k tehdejší společenské situaci (viz dále, podkapitola Několik faktů) měly ženy omezené možnosti, jak zasahovat do běhu věcí a ovlivňovat je ve svůj prospěch. Měly si proto myslet, že to za ně dělá stát.

Ženy v zaměstnání

Tím byla emancipace ve skutečnosti poněkud pokřivená¹¹, protože jakkoliv mohly ženy nastoupit na místa instalatérů, řidičů či do sléváren¹², doma byly stále ženami, které mají na starosti domácnost a rodinu. Chápání genderových rolí zůstalo stejné. Navíc platy mužů už nebyly zdaleka

⁸ Havelková H.: Rod, kultura a demokracie v českých médiích, in: uspoř. Havelková H. a Vodrážka M.: Žena a muž v médiích, Praha, Nadace Gender Studies 1998, str.5.

⁹ Aneb „co dovede muž, dokáže žena také.“ Dr. Kloučková E.: kapitola Od třicátých let k dnešku, in Neumann S. K.: Dějiny ženy, Praha, Otakar II. a Euromedia Group k.s. – Knižní klub 1999, str.1039.

¹⁰ K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.148.

¹¹ Dr. Evženie Kloučková v poslední kapitole Od třicátých let k dnešku knihy S. K. Neumann Dějiny ženy formuluje tehdejší imperativ následovně: „Dělejte to, co děláme my (rozuměj muži, pozn. aut.), přizpůsobte se nám a my vás pak uznáme za rovnoprávné.“ Praha, Otakar II. a Euromedia Group k.s. – Knižní klub 1999, str. 1034.

¹² Na heslo „ženy můžou všechno“ vzpomíná i Zorka D., která v padesátých letech pracovala jako litografka, tedy v čistě mužské a navíc elitní profesi. In ed. Frýdlová P.: Všechny naše včerejšky, Praha, Nadace Gender studies 1998, str. 128.

takové, aby z nich bylo možno uživit rodinu, ženy tedy do nízko kvalifikovaného¹³ zaměstnání musely, ať chtěly nebo ne.

Většinou šlo dělnická místa, později nastupovaly ženy i do podniků do kanceláří, kde ale zase jen pracovaly v podřízených pozicích.

Ženy byly podle ideologické koncepce velmi důležité pro rozvoj státu, pro blaho všech dětí a rodin. Více práce znamenalo podle tehdejší propagandy levnější výrobky, které pak byly dostupnější. Dělnická či pomocná místa však ženám, které se chtěly realizovat, moc uspokojení nepřinášela. A ty, které se chtěly věnovat rodině a dětem¹⁴, byly pod tlakem, aby se zapojily do pracovního procesu.

Ale přesto oficiálně žádná nerovnoprávnost neexistovala, což mělo už delší tradici, která vycházela z ústavy z roku 1920¹⁵. Avšak po roce 1954 už nebyla ve vládě žádná žena během komunistického režimu¹⁶.

Ženy v rodině a domácnosti

Co se týče postavení žen v rodině, bylo formálně změněno v roce 1948, kdy byl zrušen institut „hlavy rodiny“¹⁷, pocházející ještě z doby monarchie. Manželé si začali být podle zákona rovni.

Stát sliboval podporu ženám při jejich zaměstnanosti. Sliboval společné prádelny, aby ženy nemusely doma prát, závodní stravování pro celou rodinu, aby nemusely doma vařit, sliboval zajistit celodenní péči o děti. Je otázka, jestli to bylo opravdu proto, aby se ženám ulevilo z jejich

¹³ V letech 1954 až 1965 stoupl příliv studentů a studentek na střední všeobecně vzdělávací školy. Absolventi a absolventky měli pak šance na lepší pozice než dělnické. Rapidní nárůst v uvedeném období dokládá Bauerová J. podle dostupných údajů o 114 %, chlapců o 16 %. V dalších letech stoupl i počet vysokošolaček. In *Zaměstnaná žena a rodina*, Praha, Práce 1974, str.109.

¹⁴ Dr. E. Kloučková zmiňuje i zrušení škol rodinného typu po válce. Kapitola *Od třicátých let k dnešku*, in Neumann S. K.: *Dějiny ženy*, Praha, Otakar II. a Euromedia Group k.s. – Knižní klub 1999, str.1045.

¹⁵ „Ústava i zákon o rodině odstranily podřízené postavení ženy jak v rodině, tak v celé společnosti.“ Tolik Bauerová J.: *Zaměstnaná žena a rodina*, Praha, Práce 1974, str.27. Následuje ale výčet praktických problémů, jako je nevyřešenost zaměstnanosti žen a obstarávání domácnosti a rodiny či pozůstatky tradice podřízenosti a také neúměrné požadavky mužů, str. 27-29. Autorka vyvrací názory, že práce ženy odvádí od jejich základního cíle provdat se a mít rodinu, i že ženy jsou méně schopné a inteligentní, mluví o druhé směně ženy i diskriminaci zaměstnaných žen kvůli malým dětem.

¹⁶ Havelková H.: K problému politické reprezentace a občanské zkušenosti žen ve sborníku *Společnost žen a mužů z aspektu gender*, Praha, Open Society Fund 1999, str. 35-36.

¹⁷ Maříková H.: *Proměna rolí muže a ženy v rodině*, in *Společnost žen a mužů z aspektu gender*, Praha, Open Society Fund, Praha 1999, str. 61.

dvousměny, nebo proto, aby měly více času na přesčasy v zaměstnání a dobrovolnickou práci¹⁸. Jenže školek i jeslí bylo málo¹⁹, rozvoj dalších služeb byl nedostatečný.

Přesto uvědomělé pracovnice a oddané občanky trhaly rekordy, získávaly odznaky, tituly „úderník práce“²⁰. Pracovaly v kovoprůmyslu, v elektronice, radiomechanice... To proto, aby pak v případě války mohly zcela nahradit muže²¹.

Několik faktů

Začátkem padesátých let byla situace v poválečném Československu ještě rozkolísaná. Poválečné migrace obyvatelstva (nucené i dobrovolné), zestátnování zemědělské půdy, znárodnování podniků či měnové reformy hýbaly obyčejným životem lidí. Potraviny byly drahé, platy nízké, navíc nabídka zboží na trhu byla velmi omezená. Ve městech bylo málo bytů, a ty stávající velmi často nevyhovovaly základním požadavkům. Ambivalenci také vyvolávalo jednání komunistů, kteří se promyšleně zbavovali svých nepřátel a odpůrců²² díky svým speciálním složkám, jako byly Lidové milice a Sbor národní bezpečnosti.

¹⁸ Zajímavý názor na kolektivní péči o děti uvádí Elshtainová J. B.: Veřejný muž, soukromá žena, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1999, která cituje v pozn. 36 na straně 231 v kapitole 5: Adrienne Rich, Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution: „...za patriarchy má jen dvojitý účel: uvést velké množství žen do práce, buď v zájmu ekonomického vývoje nebo za války, a indoktrinovat budoucí občany.“

V roce 1948 bylo v ČSSR 4 644 mateřských školek, během následujících více než dvaceti let se jejich počet zdvojnásobil a pak do nich chodilo 55,8 % dětí starších tří let. Jeslí pro mladší děti bylo v roce 1960 1 222, z nichž rodiny využily 80 %. Uvádí Bauerová J.: Zaměstnaná žena a rodina, Praha, Práce 1974, str. 100 a 133. Na nedostatek padesátých let si stěžuje i Pražáčka Dagmar A., zaznamenala to Frýdlová P. v knize Všechny naše včerejšky, ed. Frýdlová P., Praha, Nadace Gender Studies, Praha 1998, str.52: „Rovněž byl problém sehnat někde v okolí jesle nebo školku, jednak těch zařízení nebylo tolik, jednak byly obsazené.“

²⁰ K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.212. V roce 1951 se začala udílet státní vyznamenání a čestná uznání za mimořádné pracovní výsledky, později i čestné odměny a předávaly se putovní rudé prapory vlády a jednotlivých ministerstev, tamtéž, str.231.

²¹ Dr. Kloučková E.: kapitola Od třicátých let k dnešku, in Neumann S. K: Dějiny ženy, Praha, Otakar II. a Euromedia Group k.s. – Knižní klub 1999, str.1042.

²² Například v únoru 1948 byli propouštěni dělníci, protože se nezúčastnili generální stávky, která předcházela převzetí moci komunisty. Stejný osud čekal tisíce úředníků, důstojníků armády, vysokoškolských profesorů, vedoucí pracovníky ve znárodněném průmyslu a další. Kolem pěti tisíc rolnických rodin a rodin živnostníků muselo pryč z pohraničí kvůli svým politickým názorům. Podobně i občané německé národnosti. Čistka, jak ji nazývá Karel Kaplan, proběhla i v zájmových organizacích, přes 60 tisíc občanů

Z vůle státu skomírala i vrstva živnostníků a řemeslníků, kteří byli včleňováni do státních podniků a výrobních družstev²³. Naopak příznivě mohli lidé hodnotit sociální pokroky, jako byla postupná modernizace a rozšíření zdravotní péče poskytované státem²⁴, podpora školství (včetně nových osnov a učebnic i zavedení studia při zaměstnání) a státní péče o děti a mládež. Rozvinula se také autodoprava, elektrifikace železničních tratí, nákladní říční doprava a začalo se s námořní dopravou.

Republika ale musela jet na plný plyn, cílem bylo obnovit ekonomiku, a to ale už plně pod řízením státu a podle sovětského vzoru. Důsledkem chybné koncepce byl nerovnoměrný vývoj jednotlivých průmyslových oblastí²⁵. Podle potřeby se také začala provádět nařízení o přesunu pracujících – muži do těžkého průmyslu, ženy do lehkého.

Vláda potřebovala každou ruku, protože s odchodem Maďarů a Němců ubylo skoro půl milionů pracovníků²⁶. Nahradit je měly ženy, mládež a důchodci, a to především v průmyslové výrobě a ve stavebnictví. Příkazem shora se také přesouvali úředníci do výroby.

Problémem ale bylo zemědělství, kde se počet pracujících stále snižoval. Stát budoval v duchu kolektivizace jednotná zemědělská družstva (JZD), do nichž léta různými způsoby nutil vstupovat vzdorující rolníky. Ovšem špatný směr zvolený v zemědělství dovedl tuto oblast ke krizi. JZD a nátlaky ke změně výrazně narušily sociální strukturu vesnice.

Obvyklé byly různé pracovní soutěže, dobrovolné brigády, a to nejen v zemědělství. Ve volném čase a zadarmo stavěli muži i ženy školky, zdravotní střediska nebo také sportovní zařízení. I v řádném zaměstnání

zbavil stát volebního práva. Podle autora postihla kolem čtvrt milionu dělníků, zaměstnanců a lidí ze středních vrstev. Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 10-11.

²³ K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.218, šířeji i Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 75.

²⁴ Léčebné ústavy a lázně byly převedeny pod stát, zavedla se závodní lékařská péče. Začal se budovat farmaceutický a zdravotnický průmysl. K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.241.

²⁵ V roce 1953 byl hlavním odvětvím strojírenství, chemický průmysl, výroba stavebních hmot, gumárenský průmysl, dřevozpracující, konfekční a potravinářský, uvádí K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.229.

²⁶ K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.99.

museli všichni odvádět nadprůměrné výkony²⁷, kdo nepracoval, byl podezřelý.

Komunisté zasahovali i do oblasti školství, ačkoliv sami vzdělání degradovali²⁸, – na vysoké školy pouštěli jen někoho, a zřídili pro dělníky různé formy studia, aby mohli co nejrychleji získat vyšší vzdělání. Tak dostali na místa někdejší vrstvy inteligence, například na místa soudců, režimu oddané „rychlakvašky“, a to přesto, že počet dělníků stoupl²⁹. Institut soudů ale už předtím zlidověl – v jejich čele stáli soudci z lidu. Stát si si během ateistické propagandy podrobil³⁰ i církve, v níž viděl nepřítele.

Příznivci komunismu se sdružovali v nových organizacích, například mladí do Svazu mládeže, ženské organizace se sjednotily v roce 1950, kdy vznikl Svaz československých žen. Jejich bytostnou charakteristikou bylo, že souhlasily s oficiální politikou a pomáhaly ji uskutečňovat. Lidovost a demokratizace, tato hesla charakterizovala i aktuální směry v umění³¹. Některým tvůrcům však vláda činnost zakázala, miliony knih vyřadila z knihoven a jako nevyhovující režimu je nechala zničit³².

Lidé se vypořádávali s koncem éry kultu osobnosti³³, někteří doufali ve zmírnění komunistické formy vlády. Kvůli měnové reformě, která sebrala lidem jejich úspory, všichni začínali znova. Protože od roku 1954

²⁷ Tlaku na zaměstnance nic nebránilo, odbory ztratily svou funkci, zákoník práce ještě ani neprošel parlamentem. Pracující byli na státu jakožto zaměstnavateli závislí. Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 80 a 131.

²⁸ Vláda nařídila, aby se při obsazování funkcí a výměře platu nepřihlíželo k předepsanému vzdělání, což se praktikovalo ve všech oborech, kromě lékařů. Cit. z Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 76.

²⁹ K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.238. Ale byli méně kvalifikováni. Ti, co fyzicky pracovali v dolech, hutích, stavebnictví či ve strojírenství, měli lepší plat než třeba profesor či lékař a další výhody jako ostatní dělníci – nízký nájem, závodní stravování, různé příplatky. Uvádí Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 134 a 139.

³⁰ Biskupové museli slibovat věrnost státu a odmítat politiku Vatikánu, která byla proti snahám komunistů ztotalitnit společnost. Náboženské sekty a organizace byly zakázány, katolická církev byla pod dozorem státu. Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 27-32 a 76.

K zastrahování nepohodlných patřilo i to, že děti z křesťanských rodin měly problémy dostat se na školy. Procházka J.: Poválečné Československo 1945 – 1989, Praha, skripta Karolinum 1991, str. 71.

³¹ K růstu kulturní aktivity pracujících přispívala řada nových masových kulturních akcí. Vznikaly osvětové domy a besedy, parky kultury a oddechu, upevnila se síť lidových knihoven. K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.252-3.

³² Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 77, uvádí, že šlo o 27,5 milionu knih.

³³ Uznaly se některé Stalinovy zločiny, blíže k tomu Procházka J.: Poválečné Československo 1945 – 1989, Praha, skripta Karolinum 1991, str. 63 - 72.

hospodářství změnilo, ale jen krátkodobě, orientaci na lehký průmysl. Začala pomalu stoupat životní úroveň, ustalo masové zatýkání, popravy, inscenované politické procesy, (ty ale komunisté rozjeli později znovu), vystěhovávání, oživení se projevilo i v kultuře či módě³⁴.

Československo postupně snižovalo obchodní i politické styky se západními kapitalistickými zeměmi na minimum. Prioritou byl Sovětský svaz a pak i další státy komunistického bloku. Izolace od vyspělých států na západě a absence schopné konkurence vedla později k zaostalosti technologií.

Největší hrozbou, které se dalo lehce zneužít, byla třetí světová válka mezi Západem a Východem, mezi kapitalismem a socialismem. Armády socialistických zemí, včetně Československa, se na počátku padesátých let připravovaly na nejhorší, v obavách, že se válečný konflikt z Koreje přesune i do Evropy. Kvůli zbrojení³⁵ pokulhávala ostatní odvětví ekonomiky. Následkem byla technická zaostalost hlavně spotřebního průmyslu a nedostatku zboží.

Koncem padesátých let komunismus svou moc jen upevnil. V sousedním Maďarsku potlačil puč, symbolicky ovládl vesmír díky první umělé družici SSSR. Československé hospodářství se podřizovalo potřebám méně vyspělých zemí, čímž vzrostla úloha surovinově i finančně velmi náročného odvětví – strojírenství, které bylo podporováno, přestože země mohla stavět i na dalších oborech průmyslu.

Komunisté v ČSSR se v tomto období shodli, že socialismus má v zemi už své základy, a v roce 1959, že zvítězil³⁶. Zkrátili pracovní týden na 46 hodin, vzrostla spotřeba potravin a nákup spotřebního zboží.

³⁴ Vznikaly malé divadelní scény, odkud zaznívaly i kritické hlasy k poměrům ve společnosti. Procházka J.: *Poválečné Československo 1945 – 1989*, Praha, skriptum Karolinum 1991, str. 67-68, 71 a 77.

³⁵ O přípravách na válku se zmiňuje i J. Procházka: „Autobusy ČSAD, jakož i všechny nákladní automobily byly natřeny na vojenskou zelenou barvu. Probíhal masový nábor žen do dopravy. Ve vlacích a elektrikách se objevily první průvodčí. Procházka J.: *Poválečné Československo 1945 - 1989*, Praha, Karolinum 1991, str. 57.

³⁶ K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.265 a Procházka J.: *Poválečné Československo 1945 - 1989*, Praha, Karolinum 1991, str. 77.

Mediální scéna

V roce 1947, dva roky po konci druhé světové války, vycházelo v Československu téměř 1300 periodik, z toho 37 deníků. Společný náklad dosahoval téměř dvaceti milionů výtisků, tedy dvakrát tolik, kolik tu žilo obyvatel³⁷.

Od roku 1948, kdy komunisté fakticky převzali v Československu moc, pracovali na tom, aby měli všechny složky života lidské společnosti pod kontrolou³⁸. Jiné politické strany de facto neexistovaly, zbylé dvě živořily za přísného dohledu a zásahů komunistů³⁹.

Komunistická strana potřebovala i dohled nad informacemi, tedy nad sdělovacími prostředky včetně toho nejnovějšího - televize. Tiskárny, vydavatelství a papírny byly znárodněny⁴⁰.

Deníků ubylo, v roce 1953 jich vycházela ani ne třetina těch, co po válce. Za úkol teď měly pomoci k budování socialismu a vychovat čtenáře a čtenářky. Jednotlivé tituly ztratily své novinářské osobnosti i svou tvář.⁴¹ Vznikl úřad tiskového dohledu.

Polemiky, diskuse, výměny názorů z jejich stránek zmizely. Lid byl vzděláván, vychováván, organizován. Veřejné mínění bylo podvod, šikovně zmanipulované díky rezolucím z veřejných schůzí. Komunismus té doby potřeboval propagaci. Potřeboval vysvětlit lidu například důvody takzvaných politických procesů se „sabatéry, a teroristy a jejich pomahači, s rozvraceči republiky“⁴². Nepříznivé informace a odlišné názory, které stát nechtěl šířit, se šířily mezi lidmi letáky nebo ústně.

³⁷ Budín S.: Sedmá velmoc, Praha, Československý spisovatel, 1966, str.142.

³⁸ „Zároveň s kádrovou očistou české a slovenské žurnalistiky byla v té době z veřejného života odstraněna všechna periodika, jež byla známá z předchozího období svým reakčním zaměřením.“ Tolik z ideologicky ovlivněného přehledu K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.164.

³⁹ Československá strana socialistická a strana lidová. Nakonec byly po snahách o nezávislou existenci přeměněny v „zájmové organizace KSČ“ – v případě strany lidové, a sociální demokraté sloučeni s komunisty, dodává Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 19.

⁴⁰ Divadlo a film měl stát pod kontrolou už od roku 1945, zčásti také rozhlas a hudební průmysl. K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str.73.

⁴¹ „...mluvily stejnou řečí, uveřejňovaly stejné zprávy, přinášely články takřka stejného obsahu, organizovaly stejné kampaně.“ Budín S.: Sedmá velmoc, Praha, Československý spisovatel 1966, str.146.

⁴² Například politický proces s Miladou Horákovou skončil v roce 1950 její popravou, stejně jako dalších 177 lidí. Trestným činem byla nově kritika vlády, získávání a šíření informací. Opuštění republiky bylo velezradou. Komunisté hledali záškodníky v rámci třídního boje mezi zemědělci i živnostníky, důstojníky armády, duchovními, také na

Většině obyvatel nezbývalo nic jiného, než se nové době, která převracela na hlavu vše dosud osvědčené, naoko přizpůsobit a v soukromí žít podle svého. Občanská společnost postupně zakrněla a přihlížela nezákonnostem, které se v zájmu výstavby socialismu v zemi páchaly. Zcela obvyklými byly praktiky narušující soukromí, jako odposlechy, sledování a podobně⁴³.

III. Co byla Vlasta?

V předchozí kapitole jsem se pokusila pro ilustraci předestřít, jak vypadala situace ve státě podle oficiálních historických pramenů. Teď je na čase seznámit se s Vlastou, časopisem, který vycházel v uvedeném období, jaká byla jeho podoba, co určovalo jeho směr.

Pro analýzu jednotlivých článků, k níž dojdeme později, je zapotřebí znát jejich kontext v rámci celého ročníku, zde let 1955 a 1959. Pak snáze rozpoznám ty nejcharakterističtější texty a jakousi „tvář“, kterou Vlasta zachovávala vůči svým čtenářkám. Tím ovšem nemám na mysli nic pejorativního, že by Vlasta před svými čtenářkami něco skrývala nebo je podváděla. Každé masmédiu si drží svou tvář, chápeme-li tím jeho směřování, image, postoje, orientaci k určitým hodnotám a prezentaci.

Vlasta bojovnice

Časopis, určený ženám, založila v lednu 1947 poslankyně Milada Horáková se svými kolegyněmi z Rady československých žen. Název periodika, které vycházelo jednou týdně, odkazoval k bájně postavě bojovnice Vlasty⁴⁴, kterou známe ze Starých pověstí českých. Čtenářky v ní

zahraničních velvyslanectvích v Československu, a také ve vlastních řadách, jak popisuje Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991, str. 65-69 a 85-86.

⁴³ Procházka J.: Poválečné Československo 1945 – 1989, Praha, skripta Karolinum 1991, str. 59.

⁴⁴<http://www.bkovarikova.cz>, webové stránky redaktorky časopisu Vlasta Blanky Kovaříkové.

měly vidět svou kamarádku s pěti Pé, která je potěší, pohladí, povzbudí, pomůže jim i poradí⁴⁵.

Dát jméno Vlasta ženskému časopisu, který měl provádět socialistickou ženu na její cestě k rovnoprávnosti s mužem (tak jak byla podle vlády míněna), byl velmi dobrý marketingový tah. I když mě lehce zaráží, že potěšení či pohlázení bych opravdu nečekala od vládychtivé a nesmlouvavé Vlasty, která podle pověsti vedla dívčí válku a po boku svých věrných spolubojovnic zabíjela muže, aby si je podrobila a mohla jim vládnout.

V prvním roce měla Vlasta náklad 100 000 výtisků. Dokud byla Vlasta jediným týdeníkem pro ženy, dosahovala neuvěřitelného nákladu – až 840 000⁴⁶. Od roku 1974 vydával časopis Československý svaz žen ve vydavatelství Mona. Vlasta zdvojnásobila počet stran.

Obsah se držel tradice komunistického tisku pro ženy. Jak uvádí encyklopedie, a o čemž se také později přesvědčíme, Vlastinými úkoly bylo hrát úlohu v boji za mír, objasňovat postavení ženy ve společnosti, vysvětlovat otázky manželství, výchovy, rodiny a také pomáhat v boji proti alkoholismu.⁴⁷

Sama Vlasta, bojovnice za ženskou rovnoprávnost, tím ale tak dávala najevo, že ačkoliv se ženy emancipují na poli pracovním, jsou to znovu ony, kterým leží na bedrech zodpovědnost za fungující rodinu, správnou výchovu a dobré manželství. Komunistický režim k tomu ještě přidal zodpovědnost za blaho národa a za světový mír, kterou má každý, kdo žije v socialistickém státě. Obraz ženy jako by podpíraly tři základní sloupy: především zaměstnání a pak rodina, potažmo děti a socialistická vlast.

Vlastin úkol ve výchově uvědomělých občanek dokonce již po nedlouhé době její existence ocenil stát. Časopis se mohl od roku 1956 pyšnit vyznamenáními Za zásluhy o výstavbu a Československou cenou míru.

Ve sledovaném období, letech 1955 a 1959, Vlastu vydával Výbor československých žen. Z roku 1955 údaj o nákladu v tiráži časopisu chybí,

⁴⁵ <http://www.bkovarikova.cz>, webové stránky redaktorky Vlasty Blanky Kovařikové.

⁴⁶ <http://www.bkovarikova.cz>.

⁴⁷ pod heslem Vlasta, Jacz L.: Malá encyklopédia žurnalistiky, Bratislava, Obzor 1982.

ale o čtyři roky později už je její součástí – 400 tisíc výtisků týdně. Cena zůstává sedmdesát haléřů. Časopis měl své pevné postavení na trhu, oproti dnešním periodikům nemusel ani čtenářstvo na nic lákat, kromě na román na pokračování. Nenašla jsem v něm nic, co by čtenářky motivovalo ke koupi příštího čísla⁴⁸.

Stránky plné budování a rad do domácnosti

Pro představu, jak Vlasta vypadala, co bylo možné nalézt na jejích stránkách, předestřu na následujících stranách podrobnosti. Jak vypadala titulní strana, řazení článků rozličného charakteru, či jestli byly/i pod nimi podepsány/i ženy nebo muži. Jako výběrový vzorek slouží většina čísel ročníků let 1955 a 1959.

Na titulní straně vždy žena

Z titulních stránek Vlasty, které jsem studovala, shlížejí na své čtenářky v drtivé většině⁴⁹ ženy. Političky⁵⁰, umělkyně⁵¹, sportovkyně⁵² i herečky. Na titulku se ale dostávají i obyčejné ženy při významných událostech, různých sjezdech, konferencích⁵³ nebo opravdu výjimečné ženy, jako je třeba pilotka tryskáče⁵⁴. Zřídka je nahradí dítě⁵⁵ nebo krajina. Pozornost a místo si zaslouží i ženy v obvyklých pracovních situacích -

⁴⁸ Tím myslím upoutávku Příště, nebo V dalším čísle apod. Na existenci tohoto „háčku na čtenáře“ upozorňuje Dvořáková B.: Komunikační styl ženských časopisů, in Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005, str. 144.

⁴⁹ Výjimky jsou například Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 19 ze 7. května, kdy je na titulu pohled na Prahu přes rozkvetlé stromy a květiny v popředí. Dále tentýž ročník, číslo 52 z 24. prosince, přední stranu rozzářil dětský obličej se vzkazem „Radostných mírových vánoc!“.

⁵⁰ Vlasta, roč. IX, 1955, číslo 2, ze 13. ledna, s fotografií olejomalby poslankyně Anežky Hodinové-Spurné k příležitosti jejich šedesátin. Vlasta, číslo 4, z 27. ledna, poslankyně Národního shromáždění a ředitelka Krajského ústavu národního zdraví MUDr. Kamila Pešková v bílém plášti a se zkumavkou v ruce.

⁵¹ Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 7, ze 17. února, herečka Libuše Přichystalová jako Manka ve hře „lesní píseň“, která měla v brněnském Městském divadle mladých československou premiéru.

⁵² Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 6, z 10. února, čtenářky hned z titulu zdraví Dagmar Lerchová-Řeháková, mistryně republiky v krasobruslení v typické póze na ledě.

⁵³ Vlasta, roč. IX, 1955, číslo 5, ze 3. února, na titulní stránce je fotografie ze II. sjezdu Československého svazu mládeže, na níž se radostně usmívá pět dívek a v pozadí hloučku stojí dva chlapi.

⁵⁴ Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 35, z 1. září, kdy je na přední straně Helena Bačová, první československá žena, která létá na tryskovém letadle, a o níž je reportáž i uvnitř čísla.

⁵⁵ Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 27 ze 7. července, kdy Vlasta zdraví světový kongres matek v Lausanne a předkládá čtenářkám ilustrační fotografii mimina.

dojičky, družstevnice, opravářky, nebo ženy z ciziny⁵⁶ (tedy ze „spřátelených“ států jako je Svaz sovětských socialistických republik, Čína či Korejská lidově demokratická republika).

Marně jsem pak uvnitř časopisu hledala nějakou návaznost, protože ze své dosavadní zkušenosti se současnou Vlastou vím, že tvář herečky nebo zpěvačky na obálce avizuje minimálně jednostránkový rozhovor. Ale před padesáti lety byla kompozice Vlasty jiná.

Většinou se na čtenářky dívají z titulní strany ženy, které mají úlohu zůstat na titulní straně. Jen v mála případech žena z titulu rozvíjí svůj příběh i uvnitř Vlasty. Setkala jsem se s tím spíše až ve vydáních z druhé poloviny roku 1959⁵⁷, zřejmě šlo o změnu redakční práce.

Z časopisů, vydaných v roce 1959, je znát, že středem zájmu je častěji na titulních stranách obyčejná žena z lidu českého i zahraničního⁵⁸. Ať už pracuje⁵⁹ nebo odpočívá⁶⁰. Během let se na předních stranách Vlasty objevují tedy nejen dělnice, ale i ženy na vedoucích pozicích⁶¹.

Nutno dodat, že jsou to vedoucí na místech, na kterých bych je čekala - ředitelky škol, primářky, ale nikdy ředitelky podniku, šéfky ministerstev. Což koresponduje s faktem, který jsem uvedla v kapitole II., že ženy do průmyslu nastupovaly na místa dělnic. Vyšší pozice jim zůstávaly k dispozici v tradičně „ženských“ oborech, jako je školství, zdravotnictví a sociální péče.

⁵⁶ Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 49, z 8. prosince, studentka - praktikantka kožešinářského institutu v Moskvě P. Sokolovová a pěstitelka karakulských obcí A.Agmurová v turkmenském sovchoze.

⁵⁷ Na titulní straně Vlasty, ročník XIII, 1959, číslo 35 z 1. září je „H. Bačová, první československá žena, který létá na tryskovém letadle“. A uvnitř je její portrét od A. Barboriaka, který zdůrazňuje pilotčinu odvalu.

⁵⁸ Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 7 ze 12. února. Na čtenářky se usmívá vietnamské děvče jako symbol chystané výstavy k Mezinárodnímu dni žen v Brně. Dále Vlasta tentýž ročník, číslo 46 z 12. listopadu, kde jsou dívky z ukrajinského kolchozu.

⁵⁹ Vlasta ročník XIII, 1959, číslo 10 z 5. března, usměvavá pracovnice Jana Ročková stojí před Pražskými kosmetickými závody, z nichž je vidět v pozadí kouřící komín. Toto číslo je věnované Mezinárodnímu dni žen, proto je na titulní i citace z projevu prezidenta Antonína Novotného, jímž děkuje ženám, které pracují.

⁶⁰ Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 3 z 15. ledna a fotografie z Nízkých Tater na Slovensku, v popředí nastavují tvář slunci dvě ženy lyžařky. Dále podobné téma Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 3 z 20. ledna.

Uvnitř Vlasty celý svět

Čtenářka se mohla spolehnout na pravidelné rubriky, jako byla poradna v domácnosti, povídky a romány na pokračování, inzertní stranu o módě, sloupek o ženách či dětech v zahraničí, populárně naučné články o televizi či třeba o biologii. Postupem času se čtenářky dočetly i o kulturních novinkách nebo významných počinech⁶² (což bylo samozřejmě cenzurováno, viz kapitola II.). Nezbytnou součástí šestnácti stran bylo i vyprávění konkrétních žen – dojiček, spisovatelky⁶³, různé rádoby reportáže ze života vesnic či spolků⁶⁴.

Při čtení těchto portrétů či vyprávění se ale nedá čekat, že nahlédneme do soukromí, do skutečného života těch, na něž je zaostřeno. V popředí je vždy práce a společenský život. V jedné, dvou větách se dozvíme, že má dotyčná rodinu, a tím to končí. Jako by jejich život byl okleštěn jen na práci, jako by jen práce a výsledky v ní byly tím jediným, co čtenářku zajímá. Nejde tu tedy o individuum, ale o médium, skrze něž se na veřejnost přenáší poselství o významu práce a oddanosti vůči ní.

Svět za hranicemi (převážně za těmi východními) přibližoval pravidelný cestopis. Zpočátku měla Vlasta přílohu pro děti s názvem Slunéčko sedmitečné⁶⁵. Záběr byl tedy opravdu široký a pestrý.

Nechybí ani dopisy čtenářů⁶⁶. Vlasta totiž neměla jen čtenářky, ale i čtenáře, jak je vidět z pravidelné rubriky. Na stránkách časopisu se svěřují se svými bolístkami, radostmi i názory. Řeší se tu ty nejobyčejnější starosti, například co dát dětem na sebe na tělocvik, nebo čím pokrýt podlahu

⁶¹ Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 13 z 24. března, kde je na titulu Božena Hašplová, ředitelka národní školy v Olomouci. Nad její hlavou je přání Vlasty všem učitelům k svátku.

⁶² Například krátký kulturní servis nebo sloupek Co přinese nový rok v našich kinech ve Vlastě, ročník XIII, 1959, číslo 1 z 1. ledna, str. 3 a 5.

⁶³ Článek podepsán zkratkou (ep): Příběh spisovatelky, Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 1, ze 6. ledna., str.7.

⁶⁴ Hájková V.: Než se kdo nadál..., Vlasta, roč. IX, 1955, číslo 1, ze 6. ledna., str. 8-9, o tom, jak se začal na vesnici Klíčany rozjíždět akční plán na zvelebení obce. Nechybí ani fotografie z jiných vsí – chlapi na stavbě budoucího zdravotnického střediska, předsedkyně výboru žen s předsedou místního národního výboru před rybníkem, kde bude koupaliště pro děti... Podobné články komentuje Budín S.: Sedmá velmocí „Reportáž se přeměnila v nadšené opěvování statečných budovatelů, kteří hravě překonávají všechny překážky.“ Praha, Československý spisovatel 1966, str.150.

⁶⁵ <http://www.bkovarikova.cz>, webové stránky redaktorky časopisu Vlasta Blanky Kovaříkové.

v kuchyni, také příliš velká noha čtenářčiny dcery, kvůli čemuž je těžké sehnat na ni boty⁶⁷. Patří sem i odpovědi na různé stesky, například vyjádření výrobce oděvů jihlavské Modety ke stížnosti čtenářky Zdeňky Vlachové⁶⁸. V dopisech se objevuje nadšení z pokroku⁶⁹, z výstavby, odhodlání ubránit si mír⁷⁰ i moralistická a výchovná prohlášení⁷¹ či rady do života.

Konkrétní muži jsou ve Vlastě především odborníky, kteří se vyjadřují k problému z pozice mentora nebo seznamují čtenářky s odborným tématem⁷², dokonce v jednom čísle je muž vizionářem, který popisuje, jak bude vypadat svět v 21. století⁷³. Ale jsou tu také články autorů mužů o staré Praze nebo portréty jednotlivých žen (o řidičce, poslankyni). Roli mužů ve Vlastě se budu více věnovat v kapitole analýzy.

Feministické myšlení se Vlastě obloukem vyhnulo. Návaznost na slibnou předválečnou atmosféru byla přetržena (viz kapitola II.), v Československu se nerefletovaly teorie a názory ze západu.⁷⁴ Vhodné

⁶⁶ Ne čtenářek, ale čtenářů. Dopisovateli byli i muži.

⁶⁷ Píše Krákorová J. z Letňan v dopise nazvaném Dvě úvahy. Tou druhou „úvahou“ je poznání, že může prát mužovy ponožky, ačkoliv je výrobce prát nedoporučil. Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 2 z 8. ledna, str.13, rubrika Čtenáři píší.

⁶⁸ Dnes vypadá takové vyjádření zvláště: „Jelikož jsme měli velký zájem o zjištění, jak k závadě došlo (ze svetry pouštěla barva, pozn. aut.), dopsali jsme paní Zdeňce Vlachové a požádali ji o zaslání reklamovaného svetry.“ Tolik starostlivá Modeta, která poslala čtenářce na výměnu jiný výrobek. Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 1 ze 6. ledna, str. 11.

⁶⁹ Nad pokrokem ve zdravotnictví se rozplývá i čtenářka Břichnáčová M. ze Spořic u Chomutova, která ve svých devatenácti letech podstoupila operaci srdce: „Jen v socialistickém státě mohou být nemocní tak léčeni, jako u nás v Československu.“ Vlasta, roč. XIII, 1959, čís. 3 z 15. ledna, str.13, rubrika Čtenáři píší.

⁷⁰ „Ne, tisíckrát ne. Nechceme válku, naše dílo nesmí být nikým proměněno v trosky. My chceme vychovávat zdravé, statné syny svému národu.“ To prohlašuje Šafránková M. z Otín na závěr popisu návštěvy v „krásném, moderně zařízeném“ Domě zdraví. Vlasta, roč. IX, 1955, čís.1 ze 6. ledna, str.11.

⁷¹ viz dopis Gregorové M. z Českých Budějovic o lázeňských hostech v Karlových Varech, kteří vylévají léčivé prameny na zem a o to více doplňují tekutiny v restauraci Elefant: „Jejich léčení stojí náš stát mnoho peněz a oni toho tak zneužívají.“ Vlasta, roč. IX, 1955, čís.1, ze 6. ledna, str.11.

⁷² Viz rubriku O tom nejdůležitějším, kde jsou dva články od mužů: článek Co chybí Petrovi od Vl.Sekala o výchově dětí k práci a příspěvek J. Ševčíka, zástupce ředitele znojenské školy s titulkem Vychováváme děti k tělesné práci. Zajímavé je, že na stránce jsou fotografie, na nichž žáci zašívají potrhane oblečení a přišívají knoflíky a žákyně zatloukají kladívkem hřebíky a brousí kus dřeva. V textu se ale bohužel o novátorsky pojaté pracovní výchově nemluví. Vlasta, roč. IX, 1955, čís.28 ze 30. června, str. 10. A jsou i další příklady.

⁷³ Článek s podpisem A.K. (zřejmě Antonín Kostka, který odpovídá na otázky redaktorky, pozn.aut.) Jak to bylo v 21. století? Vlasta, roč. IX, 1955, čís.3 ze 20. ledna, str.8-9.

⁷⁴ Havelková H.: Rod, kultura a demokracie v českých médiích, in: uspoř. Havelková H. a Vodrážka M.: Žena a muž v médiích, Praha, Nadace Gender Studies 1998, str.6.

bylo jen to, co pocházelo z opačného směru, ze Sovětského svazu, který byl pro ČSSR jediným vzorem.

Práce, práce, domov a práce

Zde uvedu nejcharakterističtější články, které jsem vybrala z ročníků 1955 a 1959, a nastíním celkové směřování časopisu. Pokusím se rozlišit „hlavní“ a „vedlejší“ články, podle umístění, z čehož plyne i míra pozornosti, věnovaná sdělovaným tématům. Podívám se i na podíl zastoupení oblastí života ženy na stránkách časopisu.

Tématické rozdělení *Vlasty* se dá shrnout do čtyř slov, která jsem použila v titulku této podkapitoly. Kdyby byla existence tehdejší *Vlasty* odkázána na dravé zákony přirozeného trhu, podle mého soudu by dlouho jako oddychový ženský časopis (takový, jak ho dále popisuje mnou dotazovaná čtenářka) nevydržela. Těžko si představím, že by nějaká žena chtěla po více než osmihodinové směně v práci a po každodenním náročném obstarávání rodiny a domácnosti ještě otevřít časopis, z jehož stránek by jí zahltily další informace z pracovní oblasti.

Na stránkách *Vlasty* zaznívaly i agitační prohlášení, vyzývání k veřejně prospěšné činnosti, doprovázená odstrašujícími příklady z nepřátelského západu. Na čí straně *Vlasta* stojí, je po přečtení krátkých zpráviček ze světa naprosto jasné. Zmínky o trpících dětech, špatném systému placení výživného a dalších sociálních problémech mají účelově ilustrovat „prohnilost“ kapitalistických systémů. A aby nebyla čtenářka na omylu při otázce, kdo je na tom lépe, používají autoři a autorky, podepsaní zkratkami, slovesa v první osobě množného čísla – doufejme, věřme apod. Naprosto výstižný je článek o bitých černoších v Africe, který cituji v poznámkovém aparátu na následujících stranách.

Nicméně *Vlasta* v letech 1955 se snaží nahlížet od lidských životů – tím mám na mysli profily jednotlivých žen, které jsou snad v každém čísle. V nich je v podstatě jen popis jejich pracovní kariéry. Dvěma z nich se budu také zabývat dále v analýze.

Informuje čtenářky o různých ženských událostech – i na dvou stranách, ne jen stručně. Ke světovému kongresu matek se tu vyjadřují osobnosti společenského i politického života, čtenářka se dozví i podrobnosti v reportáži o zasedání Výboru československých žen. Na sklonku roku 1955 bylo nutné čtenářkám vysvětlit význam dvou základních a nezbytných politických pojmů – socialismus a komunismus. Autor či autorka (podpis je Dr. M.R.) nevysvětluje proč, jen podává výklad⁷⁵.

Výchovné a poradenské články jsou zaměřeny pouze na děti, na jejich výchovu a na domácnost. Jak naučit dítě správně jíst, jak ho vést k domácím pracem, co mu dávat jíst a podobně. Většinou je píší odborníci, lékaři, ředitelé škol nebo učitelky.

Informační servis plní články z kultury, představují divadelní hru, většinou nic závažného – konverzační komedie nebo pohádky pro děti.

Vlasta, která je o čtyři roky starší, je jakoby vizionářštější, tvrdší. Často ukazuje v krátkých zprávičkách, jak to vypadá ve světě. Ale vždy je to horší⁷⁶ než tady, u nás. Čtenářkám je tedy podsouváno, že ony se mají dobře, protože naštěstí v takových podmínkách nežijí. Dobře je vlastně ještě jen už v Sovětském svazu, odkud by měla celá republika čerpat inspiraci⁷⁷. Nové místo tu našly celostránkové články od náměstků okresních výborů nebo od ředitelek a ředitelů škol, z různých výborů žen v okresech⁷⁸, které apelují na správné chování a správné postoje.

⁷⁵ Typické, že v centru pozornosti tehdejšího výkladu je práce: „Socialismus je společenské zřízení, kde každý pracuje podle svých schopností a na výtěžcích společné práce se podílí podle svých zásluh. Komunismus je společenský řád, kde každý pracuje podle svých schopností a dostává se mu všeho podle jeho potřeb.“ Vlasta, ročník IX, 1955, číslo 50 z 8. prosince, str.6.

⁷⁶ Například sloupek Co tomu říkáte? cituje údaj z „oficiální zprávy jihoafrického ministerstva spravedlnosti“, který dokládá, že v roce 1957 „dostalo 13 256 černých občanů Jihoafrické unie 56 198 ran býkovcem.“ Údiv nad přesným vyčíslením, který vyvolává pochybnosti o věrohodnosti takovéto zprávy, není ale vůbec připuštěn. Zprávička pokračuje dále rozhořčenou poznámkou, která nepřipouští pochybnosti: „Přesní jsou, pravda! Jenže je to ostuda tohoto století.“ viz Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 1 z 1. ledna, str.7.

⁷⁷ Kromě ekonomické a politické podřízenosti vůči SSSR měl československý národ vzhlízet i sovětským pracovníkům, umělcům. Obyčejné ženy, čtenářky Vlasty mohly svým sousedkám závidět třeba kuchyňský mixér, který údajně „dostaly sovětské ženy“. O pár vět dále, ve sloupku Co tomu říkáte, se čtenářka dozví, že skvělý univerzální kuchyňský robot stojí 950 rublů. Přesto ale „doucejme, že se naši výrobci poučí“. Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 1 z 1. ledna, str.7.

⁷⁸ Výbory žen vedly kroužky, pečovaly o mládež a děti, staraly se o vzhled obce, nemocné a staré lidi. Ne, že by o ně přímo pečovaly, i když to nemohu zcela vyloučit, ale hlavně jim

Vlasta se ale nebojí řešit vážné problémy zaměstnaných žen spojené s muži. Nechybí články o neshodách v manželství, v němž oba manželé pracují nebo o vhodné výchově synů k pomoci v domácnosti⁷⁹. Přesto se tu objevují klasické stereotypy, že nové kuchyňské pomůcky ocení hlavně hospodyně, že první samoobsluha vůbec je přínosem hlavně pro ženy⁸⁰ a podobně.

Chápání rovnoprávnosti žen s muži je stále omezeno na pracovní sféru⁸¹. Od práce se odvíjí i ženin mimopracovní život, což vystihuje i přesvědčení, že když bude lépe pracovat, bude mít více volna⁸².

Více se tu řeší budoucnost, snad možná proto, že přítomnost byla skličující a tím se měla odvést od ní pozornost „ke světlým zítřkům“. Budoucnost je tu samozřejmě líčena v nejrůznějších barvách, přesně podle předpokladů komunismu, že po revoluci bude už jen mír a spokojenost.

měly pomáhat tlakem na okresní výbory a další instituce. Viz dopisy členek výborů ve Vlastě, ročník XIII, 1959, číslo 1 z 1. ledna, str.12.

⁷⁹ Rumlová O.: Také se doma hádáte? Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 37 z 10. září, str.8. Ve článku autorka vyslovuje nespokojenost s tím, jaké mají muži nároky na své zaměstnané partnerky. Navíc jejich práci dostatečně nerespektují, berou práci ženy jako navýšení příjmů. „Chtějí být obskakováni, je pro ně samozřejmostí, že žena pracuje a ještě se stará o domácnost.“ Rumlová ale doporučuje řešení, které ale musejí vzít do svých rukou zase ženy. Matky mají své děti bez rozdílu pohlaví vést k domácím pracem, aby ze synů pak nevyrostli ti samí muži, jako jsou teď jejich otcové.

Čtenářka Solarová H. píše svou zkušenost Ustoupila jsem zbytečně, Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 16 ze 16. dubna, str.12. Vedla své dva syny k pomoci doma, nemohla si je vynachválit, ale když dospívají, nepoznává je. Zamýšlí se nad tím, jestli je to vliv veřejného mínění a blízkého okolí. Příbuzní totiž její syny vždy udiveně chválili a říkali jim, že měli být holčičkami. Kluky častovali i oslovením „kuchařinko“.

⁸⁰ Hájková V.: Obchod dneška a zítřka, Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 10 z 5. března, str. 8-9. Nadšení nad pražskou samoobsluhou, která je „dobrodiním hlavně pro ženy“, je zakončeno přáním: „Přejeme ženám k jejich svátku, aby již brzy byly samoobsluhy všude a pomáhaly jim co nejvíc ulehčovat práci s domácností.“ Bohužel je tu podpořen i další stereotyp, a to z oblasti pracovní (ženy jsou na nižších pozicích, ale řídit je musí muž). V prodejně je 32 zaměstnanců, z toho 28 žen, ale vedoucím je muž. Po vyhlášeném přesvědčení, že samoobsluha ocení hlavně ženy, pak spíš překvapí, že autorka článku se vyptávala mezi regály i dvou nakupujících mužů. Zákaznice v článku promlouvají tři, což je celkem vyvážené z hlediska zastoupení pohlaví.

⁸¹ „Tisíce nových žen přišly (rozuměj v předchozím roce, pozn. aut.) na různá pracoviště. Kolika krásnými činy, soutěžemi, závazky dosvědčily, jak správně chápou svou rovnoprávnost.“ Chválí ženy Vlasta v úvodníku z počátku roku 1959. Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 1 z 1. ledna, str.3.

⁸² Volna, které ale nesmí jen tak zbůhdarma promrhávat, jak je vidět dále. Ženy mají podle Vlasty naprosto volné půle působnosti v zaměstnání: „Ženy jsou vynalézavé a pilné a dovedou vymyslet tisíce závazků, jak třeba zlepšit organizaci práce, kvalitu výrobků, jak lépe a levněji vyrábět, kde ušetřit, jak se školit, jak zlepšit práci družstva, odvést více státu, pracovat ve funkcích, vést pionýry, mládež, čím zkrášlit obec, jak pomoci výboru žen, tělovýchovné organizaci atd.“ Ale na rozdíl od mužů, kteří toto všechno mají odjakživa, musejí bojovat ještě na druhé frontě: „Ale naopak zase, (dovedou vymyslet, pozn. aut.) jak pomoci, aby závod, družstvo, národní výbor, úřad, udělaly něco pro ně, ulehčily jim práci,

K tomu je ale potřeba, aby se všichni zapojili, proto je tu často na ženy apelováno, aby se nebály diskutovat, pozvednout svůj hlas. Výzva míří do všech řad, i mezi dělnice a rolnice⁸³. Vlasta je i ponouká⁸⁴, aby více pracovaly. Zavedla proto v únoru několikaměsíční anketu s názvem Co udělám navíc pro republiku a mír?⁸⁵.

IV. Co Vlasta předávala v padesátých letech čtenářkám?

IV. a) kritická analýza

K vybraným článkům z Vlasty budu přistupovat pod drobnohledem metod kritické analýzy diskurzu. Z jednoduchého důvodu: Žádný projev, ať už písemný nebo mluvený, není neutrální, každý je zasazen v určité pozici⁸⁶. Známe to z vlastní zkušenosti, z všednodenní komunikace, a platí to i pro veřejnou komunikaci v médiích.

Při obyčejném rozhovoru vnímáme nejen to, co nám náš protějšek říká, ale především to, jak nám to říká, jeho gesta, mimiku, tón hlasu, intonaci. Při čtení textu jsme na první pohled odkázáni jen na význam slov. Kritická analýza ale pomáhá prostřednictvím svých nástrojů odhalit i to, jak

umožnily jim pracovat lépe, aby měly více času na sebevzdělání, na výchovu svých dětí, oddech i zábavu.“ Úryvek z úvodníku Vlasty, ročník XIII, 1959, číslo 1 z 1. ledna, str.3.

⁸³ Jak dokazuje i otištěný přejatý citát V. I. Lenina – výrazně graficky odlišen - u článku o usnesení ze sjezdu Československého svazu mládeže: „Není pochyby, že mezi dělnicemi a rolnickými ženami je mnohem více organizátorských talentů, než víme.“ Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 1 z 1. ledna, str.2.

⁸⁴ Co dělat, aby byl zachován mír, jak správně vychovávat děti, jak působit na ty ženy, které chceme získat pro společné cíle.. To se zavazuje Vlasta předávat čtenářkám v úvodníku prvního čísla roku 1959. Ženy jsou „spolubudovatelkami lepšího života nás všech.“ Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 1 z 1. ledna, str. 3.

⁸⁵ Kolektivy i jednotlivé ženy se zavazovaly: „Na každý hektar deset litrů navíc“ bije se do prsou kolektiv ošetřovatelek dojníc z JZD Zvirotice, okres Sedlčany. „Lepší péči o zdraví pracujících!“ hlásá Matoušková M., tajemnice Odborového svazu zaměstnanců ve zdravotnictví. Vlasta, ročník XIII, 1959, číslo 7 z 12. února, str. 6.

⁸⁶ „Různé situace popisujeme na základě těch jejich aspektů, jež považujeme za závažné a důležité. Proto každý popis zahrnuje hodnocení, jež buď události otevírá kritickému zkoumání z mravního hlediska, nebo zužuje naši schopnost je takto zkoumat.“ Elhstainová, J.B.: Veřejný muž, soukromá žena – Ženy ve společenském a politickém myšlení, z angl. orig. přel. Freiová M., Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1991, str.216.

je význam slov předkládán, jak různé metody a postupy ovlivňují obraz skutečnosti, o níž text pojednává.

Na následujících stránkách ukáži, jak je zřejmé, že tehdejší diskurz v časopise *Vlasta* padesátých let minulého století podléhal politické a společenské ideologii. Na konkrétních případech doložím, jaké byly vybrány komunikační a diskurzivní možnosti a prostředky v rámci tohoto diskurzivního projevu, jejichž úkolem nebo nevědomým efektem diskurzu bylo vytváření daného obrazu ženy. Nakonec se pokusím o představení modelu nebo modelů obrazu ženy, jak jsou *Vlastou* prezentovány.

Kritická analýza diskurzu

Pojetí kritické analýzy diskurzu jsem načerpala z průvodního materiálu stejnojmenného kurzu, který vede na Fakultě humanitních studií vedoucí této práce, a z pramenů, které jsem uvedla v seznamu použité literatury⁸⁷.

Diskurzem⁸⁸ tedy chápu v tomto případě psané texty, zasazené v širších souvislostech. Pak lze vysledovat jednotící proudy, které napomáhají utvářet představy, modely, vzorce jednání a chování, či atmosféry ve společnosti. Proto jsem věnovala také kapitulu II. seznámení s historickými a společenskými podmínkami sledovaného období.

Analýza diskurzu je tedy vlastně jakési nahlédnutí za text. Už jsem její postupy popsala výše, v záměru práce. Tady jen pro připomenutí opakuji, že jde o odhalení a rozpoznání technik a metod, které jazyk používá⁸⁹ pro konstruování určité zástupné reality. Ve *Vlastě* existuje reprezentování obrazu ženy, který je pro časopis charakteristický a není v něm

⁸⁷ Nečerpala jsem z anglicky psaných zdrojů, protože jsem zaměřena na německý jazyk.

⁸⁸ Anglickým slovem *discourse* se rozumí především mluvený nebo (také) psaný text, jak uvádí Nekvapil J.: Úvodem monotematického čísla „Analýza promluv a textů, analýza diskurzu“, Sociologický časopis, ročník 42, 2006, číslo 2, str. 263. U M.Foucaulta je však pojetí širší, a tak ho také respektuji: zajímají ho totiž spíše „pravidelnosti, které předcházejí konečný stav“, které se utvářejí činnostmi institucí, ekonomickými procesy, formami chování apod. totéž na str. 264.

⁸⁹ „jde o analýzu *užívání* jazyka – ať už v podobě promluv nebo textů -, o analýzu toho, co se tímto užíváním uskutečňuje, a to v různě širokých „sociálních kontextech“, včetně toho, jaké sociální faktory konkrétní užití jazyka vůbec umožňují.“ Nekvapil J.: Úvodem monotematického čísla „Analýza promluv a textů, analýza diskurzu“, Sociologický časopis, ročník 42, 2006, číslo 2, str. 264.

zpochybňován. Prostřednictvím jazyka je tak obraz, který popisují dále v práci, přenášen do života svých čtenářek⁹⁰.

Diskurz není mrtvá konstrukce⁹¹, ale žije, utváří se, je dynamický. Odpovídá pohybu ve společnosti, reaguje na něj, sám ho podněcuje. Rozmísťuje objekty, používá různé způsoby vypovídání, pojmy a zaměřuje se na různé tematické oblasti⁹². Diskurz je způsobem reprezentování textu, je zároveň jednáním (varuje, oznamuje, zde přesvědčuje), produkuje identitu čtenářek. Tyto charakteristiky diskurzu mohou platit v různé míře⁹³.

K podrobné analýze jsem vybrala dva úvodníky z různých let a dva portréty žen v netradičních zaměstnáních ze stejného ročníku. Protože jde o rozdílné žánry, zpracuji je postupně. Začnu úvodníky, z nichž vytěžu hlavní témata Vlasty a sebeurčení časopisu, osvětlím zvláštní jazykové postupy. Pak doplním analýzu portréty pracujících žen. V nich se zaměřím na vybraná témata – práce, motivace, uznání, muži a jazyk. Nebudu zde vypisovat možné nástroje kritické analýzy, to by bylo, myslím, zbytečné.

⁹⁰ „Jazyk není chápán jako pouhý nástroj pro přenos informací, nefunguje jako zrcadlo reality, v němž se věci jednoduše odrážejí, ale je naopak tím, co spoluvytváří sociální svět, sociální identity a vztahy.“ Řeháčková D.: Konstruování maskulinity v časopisech životního stylu pro muže, Sociologický časopis, ročník 42, 2006, číslo 2, str. 294.

⁹¹ „Diskurzem formované vypovídání...slouží nejen ke komunikaci, ale zprostředkovaně spoluurčuje a ovlivňuje běh událostí.“ Hájek M., Kabele J., Vojtíšková K.: „Zázemí“ a „bojiště“ v usilování o spravedlnost: textová analýza odborářské, feministické a lidskoprávní mediální komunikace, Sociologický časopis, ročník 42, 2006, číslo 2, str. 271. K aktivitě diskurzu také Řeháčková D.: Konstruování maskulinity v časopisech životního stylu pro muže, Sociologický časopis, ročník 42, 2006, číslo 2, str. 294: „Aktéři jsou diskurzem konstituováni, ale i ho svým jednáním konstituují.“ Odehrává se tu re/produkce a transformace vztahů dominance, k tomu přispívá ideologie, tedy konstrukce významů.

⁹² Foucaultovské pojetí diskurzu z *Archeologie vědění* se „projevuje se v rozmístění (i) objektů, (ii) modalit vypovídání, (iii) pojmů, (iv) ve výběru tematiky“. Hájek M., Kabele J., Vojtíšková K.: „Zázemí“ a „bojiště“ v usilování o spravedlnost: textová analýza odborářské, feministické a lidskoprávní mediální komunikace, Sociologický časopis, ročník 42, 2006, číslo 2, str. 270.

⁹³ Nekvapil J.: recenze knihy Normana Fairclougha *Analysing Discourse Textual Analysis for Social Research*, Sociologický časopis, ročník 42, 2006, číslo 2, str. 437.

IV. b) Diskurz Vlasty: pracovnice a budovatelka socialismu

V této podkapitole rozeberu úvodníky i portréty pracujících žen, zaměřím se na jednotlivá témata, která lze v textech vysledovat a na použití jazyka. Problematickým místům, hlavně nevhodnému užívání podstatných jmen v mužském rodě pro označení pracující ženy, se budu poté věnovat podrobněji.

Zajímavé je sledovat, jak se Vlasta vymezuje vůči svým čtenářkám, které oslovuje jako „milé čtenářky“. V úvodních jsou také jasně dána témata, která jsou pro Vlastu zásadní, jež bude sledovat a na něž se bude soustředit.

1955: Vlastu tvoří čtenářky

V posledním čísle Vlasty z 29. prosince zabírá úvodník celou stranu 3. **Seburčení.** Základním poselstvím textu je, že Vlasta je tu pro čtenářky. Vlasta se snaží na svých stránkách plnit poslání – pomáhat ženám. Redakce představuje časopis jako kamarádku, kterou zajímají osobní i pracovní problémy, a také jako pomocnici v politickém životě čtenářek. Z celého úvodníku jen číší to, jak je Vlasta se svými čtenářkami provázána. Vy a my je tu jasně dáno – my Vlasta, vy ženy ve vzájemném vztahu. Personifikace časopisu díky úvodníkům, v nichž se Vlasta obrací ke čtenářkám, napomáhá k vytvoření nestejnomyšlného vztahu⁹⁴.

Ženy a jejich problémy jsou to, co časopis zajímá, k čemu se otevřeně hlásí. Ke svým čtenářkám má Vlasta přátelský až intimní vztah, jako k někomu blízkému: „*V tyto dny se scházejí lidé sobě blízcí a milí u rodinného stolu. A tak už i my v redakci se na sklonku roku začínáme těšit na toto naše setkání s vámi, čtenářkami Vlasty.*“ Časopis – uvádí redakce - se formuje podle požadavků čtenářek, plní jejich přání, řeší jejich problémy⁹⁵.

⁹⁴ Dvořáková B.: Komunikační styl ženských časopisů, in: Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005, na str. 143 nastiňuje vztah rodič-dítě. V případě Vlasty je to spíše vztah žena-starší rádkyně či přítelkyně.

⁹⁵ Tím hlavním je v úvodníku jmenován nedostatek papíru, respektive nízký náklad Vlasty. Redakce vše zdárně vyřešila, formát Vlasty se zmenšuje, tím více výtisků časopisu se vejde na papírové archy a náklad poroste. V podstatě se v úvodníku nelze, určité druhy problémů – v domácnosti, s výchovou dětí nebo se špatným zbožím se ve Vlastě řeší. Že by se ale požadavky čtenářek odrážely na podobě časopisu, to jsem nevysledovala. Spíše naopak,

Témata. Vlasta v úvodníku jakoby namátkou jmenuje témata, s nimiž se ztotožňuje, která ji zajímají. Načerpala je při besedách se skupinou dopisovatelek a dopisovatelů – věnovat se mládeži, pomáhat novátorkám v zemědělství, radit výborům žen, bojovat proti opilství. Ústředním tématem je stále především žena a její osobní, pracovní a politický život. Rozhodně ale má Vlasta být „*zajímavou, všestrannou a pěknou*.“ Přesto je výčet témat jen vytvořeným konstruktem, jakýmsi výřezem skutečného života žen. Chybí tu třeba téma zdraví či vztahy. Život bere Vlasta v potaz jen do té míry, v jakém vyhovuje jejímu diskurzu.

Vlasta zmiňuje, že čtenářky chtějí více i jiných témat, ale tvůrkyně časopisu je vybírají, protože všechno se „*do Vlasty ani při nejlepší vůli nevejde*“. Redakce nové podněty aktivně vyhledává na výjezdech do obcí: „*Vyprávěly jste nám o své práci, o tom, co se vám ve Vlastě líbí, co ne a co byste tam ještě rády našly.*“

Stručný výčet témat loňského roku jako by kopíroval poměr článků ze jmenovaných oblastí. Na předních místech politické události, které nalistovala čtenářka Vlasty hned zpočátku na prvních čtyřech až šesti stranách: „*Společně jsme oslavily desáté výročí osvobození republiky Sovětskou armádou, sdílely jsme radosti i trampoty v přípravách a průběhu spartakiády, vaše dopisy posilovaly zastánce míru při ženevském jednání i při Světovém mírovém shromáždění v Helsinkách...*“

Pak následuje další důležitá součást života čtenářky Vlasty – práce, která se prolínala drtivou většinou článků: „*...vyměňovaly jste si zkušenosti o možnostech a přednostech odborné kvalifikace na vašich pracovištích.*“

A jako poslední ve výčtu jsou záležitosti, které se týkají osobního života, jako je výchova dětí, bezbolestné porody, problémy rozvedených matek. Zmíněni tu jsou i muži, jako problematičtí otcové, kteří se po rozvodu nestarají o děti. Zdá se, jako by Vlasta zabruslila do opravdového života, v kontrastu s výše uvedenými budovatelskými tématy.

Ideologie. Komunistická ideologie je v úvodníku přítomná jako vedlejší, nicméně tu je. Vidím ji v samozřejmě podané formulce, že

redakce často vyzývá čtenářky, aby reagovaly např. na problematiku potratu. Také si Vlasta stojí za svým, když komentuje stesky čtenářek na přílišnou zaujatost prací, to dokládám dále v analýze úvodníků.

republika byla po druhé světové válce osvobozena Sovětskou armádou. Politika je přítomná i v propagování míru. Výše zmiňovaná témata také kopírují potřebu vládnoucí ideologie – soustředit se na mládež v podstatě znamená vychovávat ji k práci a občanskému uvědomění, zemědělství bylo v krizi, proto Vlasta zmiňuje podporu novátorek v zemědělství.

V samostatném odstavci se píše o pětiletce, kdy je potřeba usilovat o splnění výrobních plánů. To, že během ní budou čtenářky Vlasty pilně pracovat, je zde pevně zasazeno do textu jako samozřejmost: „*Mnohé z vás vstoupí nově nebo třeba po delší přestávce do zaměstnání, mnohé nastoupí na vyšší, kvalifikovanější místa, mnohé po prvé přijmou nové označení – družstevnice. Všechny tyto ženy, ale také ty, které setrvají na svých dosavadních pracovištích, se budou setkávat s desítkami problémů, tak jak je bude přinášet plnění druhého pětiletého plánu.*“⁹⁶ A že pětiletka je záležitostí každého (stejně jako blaho národa, což je příznačné pro tehdejší propagandu), plyne jasně z následujících ujištění, že také na ženách záleží, „*o kolik se budeme mít za rok lépe, jak pevná a obrany schopná bude naše vlast, jak narostou síly mírového hnutí.*“

Jaká důležitost je kladena deset let po konci druhé světové války míru, je vidět i ze závěrečného přání do nového roku: „*Krásný mírový rok, mnoho zdraví a úspěchů v práci vám přeje vaše VLASTA*“. Zdraví a práce jsou další dvě důležité a provázané hodnoty. Kdyby byly čtenářky Vlasty nemocné, nemohly by usilovně pracovat na lepší budoucnosti všech.

Jazyk. V textu má své významné místo kromě oznamovacího způsobu i podmiňovací. Kromě obvyklého použití v případě popisu minulého roku, používá Vlasta oznamovací způsob, i když mluví o budoucnosti. O budoucnosti čtenářek, kterou si je jistá. Oznamuje, co budou dělat v příštím roce, kdy je čeká začátek pětiletky (viz citace výše). Příkazovací způsob má své místo jen u nápadů dopisovatelek, například: „*Věnujte se mládeži.*“

Kondicionálem promlouvá Vlasta v pasážích, kde seznamuje se svými plány: „*Chtěly bychom vám vysvětlovat všechny otázky mezinárodní a vnitřní politiky, chtěly bychom, aby Vlasta byla vám, čtenářkám, ještě více pomocnicí a rádkyní v politickém růstu.*“ Ačkoliv jde tedy o dvě sorvnatelné

věci – budoucnost čtenářek (viz citát o pětiletce výše) a budoucnost Vlasty, užívá se v úvodníku odlišný způsob vyjadřování. Pokud beru v potaz, že použitý způsob poukazuje na míru jistoty tvrzení, je tedy dost překvapivé, že redakce si je méně jistá budoucností Vlasty, zatímco, co se týče čtenářek, u těch nepochybuje. V tomto případě však nejde o míru jistoty, ale o manipulační techniku, jak ve čtenářkách navodit souhlasný postoj, pokud možno bez pochybností.

Co se týče použití rodů u podstatných jmen, panuje v tomto textu trochu zmatek. Vlasta píše, že ženy chtěly články o **umělcích**, přitom ve Vlastě vycházely i profily spisovatelek nebo zmínky o herečkách. Překvapuje mě přednost podstatných jmen ženského rodu před mužským, na níž nejsem v současné literatuře vůbec zvyklá: „...*spolupracovnic a spolupracovníků, ...mnohé a mnozí další...*“ Zde předpokládám, že šlo zřejmě o ustálené pravidlo, jednou nebo dvakrát jsem narazila i na sousloví „maminky a tatínkové“⁹⁷.

Metafory se v textu vyskytují jen ojediněle, jedna vyjadřuje radost nad souhrou myslí dopisovatelek a redakce Vlasty: „*Sledovaly jsme jejich projevy, jako by nám z duše vycházely!*“, další militaristická: „...*boj proti opilství musíte vést na široké frontě, radil dr Keliš z Ústí nad Labem.*“

1959: Ženy pracujme!

Úvodník z vánočního čísla Vlasty, která je o čtyři roky starší, má menší rozsah, z celé strany 3 zabírá dvě třetiny. Vlevo od úvodníku jsou dvě fotografie, každá s popiskem. Ačkoliv k úvodníku nepatří, budu se jimi zabývat. Vidím totiž mezi nimi souvislost, hlavně v dopadu na čtenářky.

Úvodník má hlavní téma práci a budovatelské úspěchy socialismu. A sloupek s fotografiemi v podstatě taky. Zobrazuje vánoce „U nás a u nich“. Z ČSSR je záběr z obchodního domu, kde stojí před pultem dav lidí a

⁹⁶ Cituji tvar po prvé, který se dnes už v této podobě neužívá.

⁹⁷ Kromě toho, že v českém jazyce je charakteristické užívání generického maskulina (zjednodušeně: muži zastupují ženy), Valdová J.: Rod ženský v jazyce, in: Vodáková, A., Vodáková O.: Rod ženský, Praha, Slon 2003, str.280, tak je tradiční ve slovních dvojicích umisťovat ženy před muže. Renzetti C.M., Curran D.J.: Ženy, muži a společnost, z angl. orig. Women, Men, and Society, ALLYN & BACON 1999, přel. Gjurič L., Linková M., Knotková-Čapková B., Parente-Čapková V., Praha, Karolinum 2003, str. 176.

přihlíží, jak prodavačka balí dárek. Tíživě působí snímek z Japonska, který je doplněn popisek o nezaměstnanosti horníků: rodina s malým dítětem sedí u prázdného stolu, otec má zoufale hlavu v dlaních.

Čtenářka, která se pustí do čtení úvodníku, tak pravděpodobně už vstřebala poselství tohoto srovnávacího a manipulujícího⁹⁸ sloupku. A vzhledem k tomu, že úvodník má jako hlavní téma práci, nacházím propojení se sloupkem, kde Japonci trpí proto, že onu opěvovanou práci nemají. Záporný popis okolního světa⁹⁹ je také způsobem, jak se čtenářkami manipulovat, jedině tak pak může časopis radit, jak svět zlepšit a nastínit dobrý pocit: „ještě, že to u nás není“.

Zaměstnání. Snad ve všech pádech se v úvodníku skloňuje práce. Nejenom z podnětu Vlasty, ale i samotných čtenářek. Ty redakce výslovně chválí, rozplývá se nad těmi, kde se ženy svěrují s úmyslem nastoupit do zaměstnání: „*Tyto dopisy jsou nám zvláště milé, ..., tolik pěkných psaníček, která nás nesmírně potěšila.*“

Společný zájem o pracovní oblast Vlasta ukazuje na tématech uplynulých měsíců, čtenářky svými podněty ovlivnily: „*reportáž o ženách, které zkvalitňují svou práci, komentář k novým zákonům, ...rozhovor s ministry o větší zaměstnanosti žen...*“ Oboustranné působení se projevilo i v soukromé oblasti, do níž dobová ideologie zasáhla svými požadavky ohledně pracovitosti občanů: „*Často jsme se s Vámi vážně zamýšlely nad mládeží a dětmi, jak je vychovávat v dobré a pracovité lidi.*“

Vlasta i sděluje, že se zaměstnanosti žen bude dále věnovat víc. Zároveň ale připouští, že se objevila i kritika jejího zaměření: „*...že hodně píšeme o práci a že jí máte dost za celý den, že proto chcete najít v časopise též zábavu.*“ Následuje vysvětlení, proč si práce zaslouží tolik pozornosti: „*Vždyť všechno dobré a krásné, co obohacuje náš život, vychází z lidské práce. Bez práce by nebyl život, nebylo by nic. A doopravdy bychom ani bez ní nechtěly žít.*“ To je zcela poplatné tehdejší ideologii.

⁹⁸ Manipulující protože srovnává povrchně – nikde už není psáno, že obchodní domy v ČSSR jsou jen ve velkých městech a často je v nich úzký sortiment zboží, protože se lehký průmysl potýkal s problémy (kapitola II).

⁹⁹ Takzvaná indukovaná regrese, jak ji popisuje na příkladech současných periodik pro ženy Dvořáková B.: Komunikační styl ženských časopisů, ve sborníku Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005, str. 142. Časopis je pak „ostrovem bezpečí“.

Socialismus. Úvodník je rozdělen na dvě části, jejíž téma je hlavně práce. Je tu však i odstavec prodchnutý socialistickou propagandou. Kromě toho, že upozorňuje na nové závody, školy, přehrady, sídliště, které se podařilo vybudovat, mluví se tu i o „nových lidech“: „*Je jich stále více. Chtějí nejen **socialisticky** pracovat, ale také **socialisticky** žít. Tvoří na svých pracovištích kolektivy, které soutěží o **hrdý** titul brigády **socialistické** práce.*“ Je zde řečeno, že socialismus budují moderní pokrokaři – viz označení noví lidé. Jejich silou je, že se sdružují a umějí socialisticky (tady tomu rozumím jako pro předem určené blaho a potřeby národa) pracovat. „*Po celé republice máme těchto kolektivů již 9200. Kolik desítek tisíc lidí v nich je!*“ Vlasta ale nepředpokládá, že mezi „novými lidmi“ jsou i její čtenářky.

Druhá část úvodníku je kratší a je věnována shrnutí uplynulých událostí: „*Letos se zdařily věci, které byly tužbou **veškerého** lidstva.*“ Je však otázkou, kdo se lidstva na jeho přání ptal, kdo tu teď za všechny mluví? Když přehlédnou následující výčet splněných tužeb lidstva, domnívám se, že samozvaným mluvčím je vedení Sovětského svazu: „*Citelně se oteplilo mezinárodní ovzduší po návštěvě **N.S.Chruščova** v Americe a naše srdce se zahřála nadějí na světový mír. Na Měsíci přistála první raketa s **rudou hvězdou** ve znaku. Jiná **sovětská** raketa, Lunik III, nám ofotografovala Měsíc z neznámé strany.*“ Vlasta tu je patetická, prohlašuje, že se „*lidé přiblížili ke hvězdám, ke slunci,*“ a za ženy dodává: „*Jsme hrdé na to, že žijeme v tak úžasné době.*“

Úvodník je zakončen maximalistickým prohlášením, které klade velké nároky právě na čtenářky: „*Chceme **všechny** společně udělat **vše**, aby byl mír ve světě, abychom my ženy měly **co největší** podíl na vybudování socialismu v naší vlasti.*“

Čtenářky. Čtenářky Vlasty tu opět vystupují jako spolutvůrkyně obsahu, prezentuje je tak redakce. Ženy Vlastu chválí, požadují, ptají se, upozorňují či kritizují. Znovu to jsou ale pracující ženy nebo ženy, které se chystají začít pracovat. Redakce své čtenářky v souvislosti s objevením „nových lidí“ (viz výše) vidí jako ženy, které prošly velkou změnou: „*Psalý jste nám v tomto roce častěji, jak si doma*

připadáte odloučeny od světa a osamělé, i když máte dost práce kolem svých dětí.“

Pokud porovnávám s úvodníkem z roku 1955, je tu posun v tom, že tehdy Vlasta čtenářkám předkládala určité výroky o zaměstnanosti žen jako jednoduše samozřejmé a platné, kdežto teď časopis „pouze“ reprodukuje jejich slova, jejich pocity. Změna, kterou v tom vidí Vlasta, je tedy posun od přesvědčování a agitace žen ze strany časopisu, aby nastoupily do zaměstnání, ke skutečnosti, že samy čtenářky začaly o nástupu do práce přemýšlet a rozhodovat se.

Ty, které psaly do Vlasty, už rozhodnuty jsou: *„Ptaly jste se, co dělat, abyste se něčemu naučily, abyste **ztracený** čas užitečně vyplnily a do zaměstnání mohly nastoupit připraveny, jakmile se vyskytne příležitost.“*¹⁰⁰ Uvědomělým ženám je jasné, že čas trávený doma, je ztracený. Smysl má opět jen a jen práce: *„Vy, které jste byly dlouhá léta v domácnosti a nyní chodíte do práce, samy nejlépe víte, jaké vám dává uspokojení.“*

Přesto se čtenářky Vlasty potýkají s problémy, a časopis se věnuje především těm, které souvisejí s prací: *„Jak nejlépe zařídit péči o děti zaměstnaných **maminek**, jak pracující **maminky** mohou bez příliš velkého vypětí získávat odbornou kvalifikaci, jak uspořádat život uvnitř rodiny, když nastoupíte druhé směny v závodech, jak po zaměstnání **si** počínat doma, **abyste** při úklidu a vaření neztrácely mnoho času, aby byl čas na odpočinek, kulturu i veřejnou činnost.“*

Z ocitovaného odstavce jsou jasně čitelné tehdejší očekávání od ženy. Chodí do práce, ale musí se postarat, aby dětem nic nechybělo. Domácnost je také její sférou působnosti, jak plyne z použití zvrátneho slovesa počínat si. Musí zvládnout obojí a záhodno by bylo, kdyby se věnovala ještě veřejné činnosti.

Osloveny tu jsou i mladé dívky, Vlasta jim děkuje za dopisy, nechybí ani vykreslení charakteru těchto čtenářek, které redakce pozná už jen z jejich dopisů. Jsou to sebevědomé dívky, které mají ctižádost, a odsuzují scvrknutí životních cílů na jediný, na brzkou svatbu. Předpokládá se, že čtenářka Vlasty ví, jaké jsou ty další v úvodníku nevyřčené cíle, které má správná dívka mít: práce, výchova dětí, budování vlasti.

Muži. Žena by měla vědět, jak má co nejvíce pracovat, co nejlépe organizovat domácnost. Muži v úvodníku téměř nefigurují. Až na dvě zmínky: „*Bez psaníček čtenářek a čtenářů Vlasta nebyla Vlastou*“, která vyvolává dojem, že i muži jsou pro časopis důležití.

Druhý výrok je v podstatě výrok o pocitech žen, které pracují: „*Příznáváte, že to nebylo snadné, ale cítíte nové sebevědomí, získaly jste větší vážnost u svých mužů i dětí.*“ Těžko říct, jestli si to Vlasta myslí, nebo čerpá z dopisů. Každopádně z toho plyne, že ženy bez práce mají málo respektu a vážnosti nejen u Vlasty, ale i u svých nejbližších.

Ale jinak tu nejsou jmenováni vůbec, ani jako partneři, s nimiž je potřeba komunikovat, ani vztahy s muži jako příčiny problémů. Vlasta předpokládá, že ve skutečném životě existují, ale není třeba o nich mluvit. Možná proto, že s nimi nejsou problémy, proto, že jsou dokonalí, nepotřebují nic vylepšovat, vyjasňovat, upravovat... Prostě ženy jsou to, oč tu běží.

Jazyk. V ideologicky ovlivněných pasážích jsou záměrně používána slova, která skutečnost popisují s jednoznačně kladným nábojem. Slouží k popisu socialismu: „*co nového a krásného bylo vybudováno*“ - tím se myslí závody, školy, přehrady, sídliště. Dále „*zvláště milé*“ dopisy, jak jsem zmiňovala výše. Také shrnutí úspěšného roku je popisováno až poeticky a pateticky: „*Naše srdce se zahřála nadějí na světový mír... Lidé se svým umem přiblížili ke hvězdám, ke slunci.*“

Nevhodné je podle mě také použití tvaru „*maminka*“ (viz citát na předchozí straně), zvláště ve spojení s přídavným jménem pracující. Rozhodně si pod slovy pracující maminka nepředstavuji ráznou a sebevědomou ženu, která soustruží v továrně na stroji nebo vede samoobsluhu ve městě. Zdrobnělina totiž vyvolává dojem, že jde o cosi křehkého, co vyžaduje zvláštní péči a ochranu. Slovo maminka prostě patří jinam, domů, do soukromí, kde se stará a pečuje o rodinu. V uvedeném slovním spojení je tak ostrý rozpor v pojetí ženskosti. U pracovník v továrnách je jejich ženskost popírána, zatlačována do pozadí, aby se mohly vyrovnat mužům, ale tady se vrací jako tradiční stereotyp. Nepochází

¹⁰⁰ Tyto dopisy čtenářek jsou redakci „zvláště milé“.

tu ke změně pojetí ženskosti, ale o vsazení její nositelky do paradigmatu socialistické práce a budovatelství.

Portréty: Žena, která proniká do mužských sfér

Jak jsem již výše uvedla, ve Vlastách z roku 1955 je kladen důraz na profily jednotlivých pracujících žen. Nejvíce mě zaujaly dva – **Na čtyřech kolech** z 13. ledna, ze strany 6 a **Marie jde na montáž** z Vlasty, která vyšla 30. června na straně 7. Neznamena to ale, že by se to v časopise hemžilo ženami, které pracují na dosud nezvyklých pozicích – řidička, instalátérka.

Ve Vlastě jsou také portréty lékařek či učitelek v dětských domovech, které podporují tradiční genderové stereotypy. Tedy posilují přesvědčení, že ženy jsou mateřské, pečující a soucítící, které mají blízko k dětem a k trpícím lidem. Tyto články, které jdou „s proudem“, tvoří jakýsi genderově stereotypní kontext. Z něho pak více vyčnívají profily „emancipační“, a to potvrzuje omezenost genderové dynamiky.

Nejdříve rozvrhnu hlavní témata, která se prolínají oběma články a výsledný obraz ženy. Pro bližší představu dále uvedu, jak vypadá článek na stránce, čemu je věnována větší pozornost a uvedu citace s vysvětlením, jak se obraz utváří prostřednictvím příznačného užívání jazyka.

Řidička Hermína a instalátérka Marie: ženy, které žijí prací

Práce. Hlavním tématem obou profilů je práce, soukromí se objevuje kdesi v pozadí. Při rozhodování o nástupu do zaměstnání, při překonávání obtíží ze strany okolí. Odvážné ženy, které vstupují na pole, dosud určovaná jenom mužům, naráží na předsudky, ale jen od lidí vně zaměstnání. V práci mají ty nejlepší podmínky a nezažívají žádné ústrky. Jako by jen obyčejní lidé byli tak zaostalí v představách o ženské emancipaci, na rozdíl od institucí – potažmo státu –, které vedou ti s moderním myšlením. Pracovní sféra je čtenářkám předkládána jako bezproblémová a spíše jako ochotně rozevřená náruč, která má pro ně pochopení a uznání, náruč, kde najdou naplnění.

Motivace. To, že ženy chtějí pracovat, je samozřejmě apriorně předpokládáno. Hermína prostě jen chce ovládat nějaký stroj a do oka jí padly poštovní vozy. Marie, původně se zálibou v herectví, možná vidí vzor ve svém otci montérovi. Pravděpodobně bylo herectví v roce 1955 vnímáno jako práce s nižším statutem, jako komediantství, protože komunistická ideologie v něm nemohla vidět nic užitečného pro budování státu. Ovšem u Marie čtenářka neví, proč si vybrala zrovna takovou „rasovinu“, jak je v textu práce instalatéra pojmenována. Až na závěr Marie přemítá o tom, že dělá lidem svou práci radost.

Uznání. Řidička Hermína i první instalatérka Marie můžou být na sebe hrdé. Hermína splývá trochu s davem ostatních řidiček poštovních vozů, autor článku je opěvuje všechny. Ale především za to, že jezdí bez nehod a umějí si udržet auta v dobrém technickém stavu. Kdežto u Marie nechybí prvek, který zdůrazňuje společenskou potřebnost její profese (alespoň je o tom sama přesvědčena).

Muži. Muži tu vystupují jen jako ti nejbližší a vždy s předsudky. Oni to ženě ztěžují, kladou jí nepříjemné otázky, jak tu práci zvládne a proč ji chce dělat. Oni mají to poslední slovo, a „pouštějí“ je do práce. Hermína i Marie však jdou za svým a dosáhnou toho pílí a vytrvalostí. Hermína k tomu potřebuje také tradiční ženskou zbraň – uvaří muži dobrý oběd, aby souhlasil s jejím nástupem do práce.

Obě ženy jsou poté, co je muži pustili do své domény, s muži srovnávány. Marie z toho dokonce vyjde lépe než oni – ale hodnotí ji jiná žena, která po počáteční nedůvěře v Mariiny profesní schopnosti oceňuje, že jí instalatérka nedělala v bytě nepořádek a hluk. Po opravách, na něž přišli muži, musela vždycky uklízet. Čistá podlaha je věc, kterou v tehdejší době ocení jen žena, protože ona měla na starosti domácnost. Tady vidím výrazný vliv toho, že článek psala žena.

Co vytknout není ani Hermíně, která později v článku splývá s ostatními řidičkami. Sice přínos jejich práce - rozvážení a svážení pošty – tu není vysloven, ale autor oceňuje jejich řidičské schopnosti. Doslova mluví o „řidičském koncertě“. Že by také vliv toho, že článek psal muž?

Jazyk. V obou statích jsou problémy s mužským rodem, který označuje ženu. Konkrétně to jsou slova mistr – Marie

instalatérka, a šofér – Hermína řidička. Nevhodnost takového použití podle mého názoru dokazuje, jak byla emancipace žen pokřivená. Ženy, které se dostaly do tradičních mužských sfér, byly v jazyce podřízeny mužskému názvosloví. V podstatě je to ale nepřibližuje jejich mužským kolegům, jak by se mohlo na první pohled zdát. Šoférská i mistrovská komunita zůstává nadále ryze mužská, která si nenechá svou identitu nahlodat tím, že by do svých řad výslovně (rozuměj přijala pro ně nové označení) pustila ženu.

Ženy tedy nepracují jako řidičky nebo instalatérky proto, že se v pracovní oblasti smyly rozdíl mezi pohlavími. Ženy jsou vpouštěny do mužské sféry a tam se vyrovnávají mužům. Jenže toho nedosáhly, jak mi plyne z jazykové roviny zkoumaných článků.

V následující podkapitole rozeberu oba články podrobněji, abych mohla doložit svá předchozí tvrzení. Protože jsem nemohla použít tyto články pro ilustraci do přílohy práce kvůli formátu Vlasty, popíši také jejich rozvržení na stránce a doplnění fotografiemi.

Hermína: Šofér nebo řidička? Mužům se nevyrovná

Hermína Žaloudková, povoláním šofér, je žena, o níž se toho moc nedozvíme. Tedy kromě toho, že pracuje. Pro bližší pochopení by stačilo, kdyby v textu bylo zdůvodnění, proč chtěla jít pracovat. Bylo to kvůli nedostatku peněz v rodinném rozpočtu? Nudila se doma? Chtěla přiložit ruku k dílu, jak ji nabádala oficiální propaganda? Chtěla se realizovat, vyrovnat se mužům?

Z článku se zdá, jako by nástup do práce byl naplněním její zvědavosti: „*Uměla bych to také tak?*“ říká si Hermína při pohledu na řidičky poštovních vozů. Vybrala si tuhle práci, překonala překážku - nesouhlas manžela, a má, co chtěla. Svoji práci dělá dobře, neměla ještě ani jednu nehodu. Hermína je bezesporu odvážná, když se nebojí po výchově dětí naučit se něco nového – od řízení auta po údržbu a drobné opravy. Je sebevědomá a umí si prosadit svou. Pod vlivem jejího příběhu se mi zdá snaha socialistického státu o rovnoprávnost žen a naplnění jejich přání věrohodná. Článek jakoby reaguje na běžné stereotypy a nabízí cestu, jak se

od nich odpoutat – s budovatelským popřením v rámci konceptu komunistické rovnosti místo kritickou reflexí genderového řádu.

Jenže nechybí tu nenápadná formulka, vložená do příběhu jakoby jen tak mimochodem. Dokazuje ale, že článek má čtenářky povzbudit k tomu, aby Hermínu následovaly: „*Před časem třeba nerozeznala brzdu od rychlostní páky – právě tak jako možná dnes i vy, která se rozhodujete nastoupit do nějakého zaměstnání – a dnes je to šofér, jehož „všechny čtyři“ hrají na křižovatkách i zatáčkách na silnicích i v ulicích měst pravý „řidičský koncert“.* Vsuvka tu nemá za úkol odvolávat se na čtenářčinu neznalost vnitřního vybavení auta, jak by se mohlo při letmém čtení zdát. Pro to by totiž stačila jen první část věty. Ovšem nelogická¹⁰¹ zmínka o rozhodování o nástupu do práce jasně ukazuje, že článek má oslovit ty, které ještě nepracují a uvažují o změně.

Za předpokladu, že slovo šofér označuje ženu, se ve článku se vůbec neobjevují jiní muži kromě Hermínina manžela. Jsou tu zmíněni jen jako ti, kteří mluví o ženách za volantem s jízlivostí, jako o řidičských antitalentech. Že to je od nich nespravedlivé, dokazuje následující věta: „*I tento antitalent je dnes dobrou řidičkou...*“ Muže článek prezentuje jako zpochybňovatele, skeptiky ohledně ženských schopností. Na dalších řádcích rozeberu jednotlivá použití jazyka podrobněji.

Ve Vlastě profily žen byly vždy celostránkové, doplněné třemi i více fotografiemi. Na jedné stojí Hermína se svou kolegyní před řadou zaparkovaných aut, povídají si a obě mají ruce v kapsách. Pod fotkou je popisek „*Hermíně Žaloudkové a Terezii Blumové umožnila Čs. pošta, aby nastoupily místa řidiček, třebaže neměly předchozí praxi.*“ Tučně zvýrazněné slovo nese význam celé věty ve smyslu, který odpovídá propagandě, že stát ženám pomáhá, podporuje je. Aktivitu tedy neprokazují ony, ale stát.

Profil řidičky Hermíny, který sepsal V. Řezáč, začíná s první myšlenkou na zaměstnání. Když jí odrostly děti, tak váhala, jestli má jít do práce. Líbily se jí stroje, pak jí padl do oka schránkový vůz

¹⁰¹ V kontextu celého článku je nelogická. Vyjasňuje se, až když přihlédnu k dobové situaci, kdy stát verboval ženy do práce (viz kapitola II.).

Československých pošt, nakonec četla inzerát na nábor řidiček. Ovšem největší překážkou byl manžel. „*Je jisté, jak se zmíní (Hermína, pozn. aut.) o volant, bude oheň na střeše.*“ Zároveň se ale díky vložené větě čtenářka dozví, že manžel je zpátečnický oproti pokrokové společnosti: „*Ale copak je v dnešní době nějakou zvláštností šoférka, třebas by to byla máma dvou dětí?*“ Být matkou a pracovat, navíc v mužské doméně, tedy není samozřejmé. Proto Vlasta provádí osvětu, která ale zapadá do celého diskurzu socialistické společnosti.

Boj o svolení manžela začíná. Nikde tu není řečeno, že Hermína ho nepotřebuje. Automaticky se předpokládá, že k nástupu do zaměstnání musí svolit její muž. Jeho argument pro to, aby nápad pustila z hlavy, nezazní ani přímo od něj. Je v článku dokonce v závorce: „*(jak prý chce nastoupit jako řidička poštovních aut, když nerozpozná brzdu od rychlostní páky!?)*“ Zdá se, že závorky výrok upozadují, není důležitý, protože je samozřejmý, nelogický a odpovídá tradičnímu genderovému stereotypu o vztahu žen k automobilům. Jenže Řezáč jej pak opakuje na samý závěr (celý citát na následující straně), kde jej staví naprosto vážně, potvrzuje ho tak. Skrytě tak upevňuje platnost této genderové nerovnosti a dává ženám ránu pod pás.

Čtenářka se nedozví, jestli Hermína s mužem diskutuje. Jisté je, že svého dosáhne podle tradičního stereotypu „ženskou zbraní“ – „*Snad to bylo i zásluhou oběda, na němž si ten den dala zvláště záležet.*“ Manžel tu pak vypadá jako nerovný partner, jehož svolení sice žena potřebuje, ale vymámí ho z něj dost pochybnou taktikou. Tady je zřetelný protiklad, článek je o emancipované ženě, která používá zcela v duchu stereotypních předsudků „ženské zbraně“.

Práce řidičky je podle popisu v článku dost monotónní, denně vybírá 150 schránek po Praze, přijede k jedné, zastaví, čeká, až vyběračka naplní pytel obálkami a zase vyrazí k druhé. Podle autora je to však „*zajímavé zaměstnání*“. Při tomto hodnocení mě napadá, jestli by jeho a vůbec jakéhokoli jiného muže taková práce naplňovala.

Zhruba do poloviny článku nemá Řezáč problém s rodem. Je srozumitelné a jasně dané, že je řeč o řidičkách. Ale pak se ta jistota láme, ženský rod je prokládán mužským: „*Nastoupily spolu do učiliště pro řidiče...*“ A to čím dál násilněji, hned ve větách po sobě následujících: „*Na*

svou první jízdu si každý šofér dobře pamatuje. Zkušená řidička Anna Papíková vypráví, jak se ze své první jízdy vrátila i s první nehodou...“. Závěr článku jen zmatek dokoná, v předposledním odstavci použije autor v rozvitém souvětí dvakrát řidičky, a na to píše: „*Před časem třeba nerozeznala brzdu od rychlostní páky – právě tak jako možná dnes i vy, která se rozhodujete nastoupit do nějakého zaměstnání – a dnes je to šofér, jehož „všechny čtyři“ hrají na křižovatkách i zatáčkách na silnicích i v ulicích měst pravý „řidičský koncert“.*“

Šofér Řezáčovi nejde poženštit, nechce nebo ho nenapadne napsat šoférka. Zřejmě to slovo vnímá jinak. Jako ryze mužské. Šofér dnes označuje slangově řidiče, který jezdí profesionálně, živí se tím. Pokud mělo stejný význam i před jednapadesáti lety, znamená to, pokud ji Řezáč nazve šoférem, vyrovnala se tím v tomto článku mužům řidičům. Ale tak, že je v mužské kategorii, podřízena mužskému názvosloví.

Instalatérka Marie jako žába, která dělá rasovinu

Článek o Marii je zajímavý i v dnešní době. Žena instalatérka, to se jen tak nevidí. Její pracovní příběh je podán zábavnou formou, lehce se čte. Vytváří kladný dojem z toho, jak to všechno Marie zvládla. Systém – tedy původní rodina, škola i zaměstnavatel – jí umožnili splnit její přání, žádné překážky jí nestojí v cestě. Jen ono smýšlení plné předsudků o ženách (viz nájemnice výše).

Ale i to se daří Marii překonat, když své okolí přesvědčí o kvalitě své práce. Řekla bych, že tady vyznívá typický předpoklad, že žena, pokud dělá to, co muž, to nemůže dělat jen stejně dobře, ale ještě lépe než on. V tomto případě Marie opraví rozbité stoupačky, ale navíc nenadělá rámus ani nepořádek.

Čtenářka je po dobu čtení článku do děje zcela zatažena, k tomu pomáhají „vhledy do hlavy“. Přihlíží myšlenkám nájemnice i Marie, autorka jí prozrazuje, co si obě myslí. To navozuje nezpochybnitelnost, opravdovost, toho co se ženám honí hlavou. Nájemnice zprvu o Marii pochybuje, Marie si na závěr článku pochvaluje, jakou má užitečnou a vděčnou práci. Co si myslí muži (Mariin otec a její dávný známý, který se

podivuje, že bývalá ochotnice dělá instalatérku), to tu chybí, ti tu promlouvají přímo, jako jen vedlejší postavy, které na Marii jen reagují.

Způsob vyprávění prostřednictvím „vhledů do hlavy“ je velmi chytrý, pokud je cílem začlenit do textu nepřímá sdělení. Přijímající bere takto sdělovaná fakta bezvýhradně za přímá, nehledá za nimi nic skrytého. Tím spíše se předkládané skrytosti ve vědomí příjemkyně usadí. Přijme je nevědomě, bez kritické reflexe, které by text podrobila pravděpodobně spíše, kdy by byl otevřeně výchovný nebo propagandistický.

Čtenářka má tedy před sebou jednoznačně pozitivní příklad, jak žena její doby může dělat, co si zamane. Ovšem musí za to bojovat a být v tom velmi dobrá. A to je to, co jí chybělo ke štěstí. Dělat užitečnou práci, která je náročná, což plyne už jen z faktu, že ji dosud dělali jen muži. Pokud se mezi nimi prosadí, může ji vykonávat. Ale stereotypní očekávání společnosti zůstávají stále tradiční a nijak jí vstup do mužské profese neulehčují.

Článek podporuje představu, že žena pracuje jinak než muž. Lépe, protože je klidnější, rozvážnější, chraň bůh, aby byla hlučná a bezohledná. Je samozřejmé, že existují dvojí mzdy – o tom vypovídá tvrzení „*Za mužskou práci – mužský plat.*“ Proto je paradoxní, a v textu to není podchyceno, že Marie pracuje lépe než muži (objednatelka je s ní spokojená a napříště si ji žádá k opravě znovu), ale dostává stejný plat jako oni.

Pro ženu roku 1955 by měl být nejspíš vrchol být užitečná dvakrát – především svou prací a pak tím, že vychovává dítě. Je otázka, proč tu zcela chybí soukromá rovina Mariina života. Je to profil čistě profesní, nebo není soukromí důležité? Přikláním se k tomu, že je to kombinace obojího, protože to odpovídalo potřebám státu. Důležitá je jen práce. To, co je osobní, není politické, s tím vládnoucí ideologie nepočítá.

Hlubší genderové struktury, které koření právě v soukromí, tak zůstávají beze změny. Mění se jen jeden aspekt, a to v rámci emancipace k mužskosti v paradigmatu rovnosti, proklamované v komunismu.

Ke článku Marie jde na montáž patří čtyři fotografie, tři jsou pracovní, na jedné je Marie se synem Michalem. To aby bylo jasné, že je také matka (tím se zároveň může potvrzovat i konstrukt, že normální žena = matka), že

má rodinu, ale přesto dokáže být užitečná a pracuje. Zařazení snímku ryze soukromého rázu může mít také čistě novinářský důvod, aby nebyla Marie zobrazována jen jako pracantka, čímž by její obraz byl zploštělý, jednostranný, neodpovídal by skutečnosti. Ale protože práce a rodina jsou hlavní sféry ženského života v tehdejší společnosti, důvodem je podle mě jen ukázat, že moderní žena zvládá všechno¹⁰².

Pod článkem je podepsána K. Vyhlídková, která ukazuje, že je Marie lepší než její kolegové. V celém textu se vypořádává s tradičními stereotypy, které sama připomíná a upozorňuje na ně výběrem slov a použitím metafor.

Například popis Marie: „*Mladá **statná** žena s **jemným** obličejem.*“ Autorka článku proti sobě staví dva protiklady, jimiž jako by upevňovala Mariino ženství, které zpochybňuje právě povolání. Instalátérku nemůže přece dělat jen tak nějaká ženská, musí to být statná žena, která má sílu. Jemný obličej zase vyvolává představu, že Marie je dostatečně ženská.

Text oživují i slangová slova, která trefně vyjadřují mínění toho, kdo je pronesl. „*Nájemnice ji přijala s nedůvěrou. Tuhle **žábu** posílají na stoupačku?*“ Mladá žena a instalátérka? Podle nájemnice je to jasně nesmysl, proto nazývá Marii žábou – tedy nezkušenou mladičkou dívčinou.

Naopak v kontrastu ke statné, ale jemné Marii vzpomíná na instalatéry, tak jak je zná z předchozí opravy u ní v domě: „*Tehdy přišli dva **chlapíci jako hory** a už ve dveřích **křičeli**, paní, přikryjte si to mlíko, bude se prášit. ...pustili se do práce, **jak se na pravé chlapy sluší a patří**. Každý **pořádný** mázlík v ruce a **tloukli** zeď, až zmizeli v oblacích prachu.*“

K mužské fyzické práci patří hluk, rámus, spoušť. A když už se tu popisuje, používají se k tomu vhodná slova – pořádný, tloukli. Ale když stejnou práci dělá žena, je vše jinak: „*Marie však neříká nic, jen se dívá **dlouze a zkoumavě** na strop, tu a tam **klepne kladívkem** do zdi.*“ Dokonce ani nemá nic pořádného v ruce, ani kladivo, jen kladívko.

Nájemnice, která Marii nevěří a představuje tak v textu většinovou společnost, která se teprve musí vychovat k tomu, aby uznala ženám jejich pracovní rovnoprávnost (myšleno v tehdejším kánonu, viz v kapitole II.) jen

¹⁰² Soukromé fotografie se ale v těchto profilech objevují minimálně. Je otázka, jestli by u mužského profilu byla také zmiňována rodinná pozice včetně dětí.

pochybuje: „*Kdepak taková slečinka.*“ Slečinka je pejorativní označení, a předpokládám, že stejně jako dnes popisuje dívku, která nic neumí pořádně, je namyšlená a dává si pozor, aby se nenamáhala či neumazala – což je v tomto kontextu příznačné, jak je vidět z popisu práce mužů a Marie.

Marie, která se vymyká, to dobře ví, není to pro ni neobvyklé: „*Marie přístup nájemnice cítí, ale nediví se mu: „co ostatně může chtít na cizí paní, která ji jakživa neviděla*“. Použití tučně označeného slova vyvolává pocit, že Marie je s tím smířená. Nikdo k ní nebude přistupovat bez předsudků, nejdříve si bude muset uznání vybojovat, ukázat, co umí.

V textu dále následuje flashback do minulosti, když se Marie pro toto povolání rozhodla. I tenkrát narážela na nesouhlas: „*Copak je tahle rasovina pro ženskou?*“ Reaguje zprvu „*tatínek*“, sám instalatér. Nakonec dceru zaučí. Marie zažívá ústrky i na učilišti, ale s nepřejíciými spolužáky se „*vypořádá po klukovsku*“.

Marie vděčí za svůj úspěch také otci: „*Zlatý táta, naučil ji při práci myslet.*“ Znamená to tedy, že dosud při práci nemyslela? Nebo že v tom je právě zádrhel, že mužům stačí být jako hora a mít pořádný mázlík, kdežto žena, ačkoliv je statná, tak si musí pomoci hlavně svou hlavou a kladívkem? S tím souvisí i zakončení její práce za pomoci učedníka – žádný prach, žádný nepořádek: „*Když odešli, nechali po sobě podlahu čistou jako stůl.*“ Bodejť by, komu by přišlo na mysl, že rozvážná žena s jemným obličejem po sobě nechá nepořádek? Mě tedy ani náhodou.

Z textu při pozorném čtení také vyplývá, že je Marie vdaná. Jmenuje se totiž Zíková, ale její otec Blovský. Rodinný stav Marie je ale podružný, nikde se o něm nemluví. A ačkoliv je článek doprovázen i fotografií se synem, není o něm ani zmínka. Přesto je fakt, že je matkou, zřejmě důležitý. Škoda, manžel mi tu opravdu chybí. Nádech pikantnosti by jistě měla odpověď na otázku, kdo u nich doma spravuje kohoutek, když teče?

Povrchnost Mariina portrétu mi potvrzují i závěrečné odstavce, z nichž plyne, že Marie chtěla být původně herečkou. Ale přímo citelně mi tu chybí vysvětlení, proč se jí to nepovedlo, proč se rozhodla být něčím tak velmi odlišným. Nicméně instalatérka Marie je na svou práci hrdá, ačkoliv chodí „*v ušmouraných montérkách*“. Není tedy žádná slečinka.

Nakonec říká: „*Za mužskou práci – mužský plat.*“ To je zřejmě to, na co může být nejvíc pyšná. Vyrovnala se mužům, dělá užitečnou a vděčnou práci, a je za to údajně oceněna stejně jako oni. Zároveň tu ale vyvstane pochybnost o výši platu za „ženskou práci“. Bude rozhodně nižší nebo žádný – to v případě domácích prací.

A jak si tedy Marie říká? Až do konce textu to slovo nepadne, je montérka nebo instalatérka? „*Jsem první ženská instalatérka a mistr k tomu,*“ hlásí Marie hrdě svému známému z dětství. Tady ale bije do očí zmatek a nejistota. Těžko poznám, jestli to podivné spojení vyšlo z úst Marie nebo z pera novinářky. Podobný problém s pojmenováním jsem našla i v předchozím článku o šoferovi Hermíně. V Mariině prohlášení vidím hned dvě genderové nesrovnalosti. Zaprvé v přídavném jménu, které rozvíjí instalatérku, a zadruhé v tom, že podstatné jméno ženského rodu bezostyšně následuje subjekt v rodě mužském, přičemž označuje tutéž osobu.

„Ženská instalatérka“ je naprosto zbytečné rozvíjení¹⁰³, rod přece jasně vyplývá už z podstatného jména. V tomhle případě si ale nemyslím, že jde o záměrnou genderovou manipulaci, spíše o stylistickou neobratnost novinářky. Pravděpodobně chtěla zesílit význam té věty, zdůraznit neobvyklost ženy instalatérky. Ale to nevylučuje nevědomé potvrzení stereotypní představy o nezvyklosti profese instalatérky, potažmo ženy v mužské oblasti. Neobratnou formulaci má vlastně na svědomí převažující diskurz a stále žijící společenské stereotypy.

Ale ve druhém prohrěšku je rozpoznatelný vztah dominance. „Mistr“ má v jazyce váhu a úctu, je to zkušený nadřízený, ten, který rozhoduje a vede ostatní. Ovšem tady je zcela ignorován ženský rod „mistrová“, který se dnes už používá v této souvislosti zcela běžně¹⁰⁴. Mistr tak má možná vyvážit dvě předchozí „ženská“ slova, při nichž mnohým vytane na mysl: „*Tuhle žábu...?*“ stejně jako nájemníci z článku. Nad ženskou instalatérkou ohrnuje leckdo nos, ale nad mistrem si to už málokdo dovolí.

¹⁰³ Odborně pleonasmus. Nesmyslnost podobného spojení dokazují i příklady „mužský poslanec, dětské batole či daleká dálka.“

¹⁰⁴ Je to ale zase jen odvozenina od mužského rodu, navíc v historii označovala manželku mistra řemesla.

Diskurz Vlasty: pracovnice a budovatelka socialismu

Vlasta přenáší na svých stránkách do skutečného života čtenářek obraz ženy, který je ovlivněn politikou a ekonomikou v dané společnosti. Komunistická ideologie jakoby z ženy v celé její celistvosti vydělovala jen to, co se jí hodí pro její cíle. Je to jasně vidět z analyzovaných textů, které pojmají ženu jen jako pracovnici a matku, aniž by si každá jednotlivá žena mohla vybrat náplň svého života.

Ve středu zájmu je tu veřejný život, ten, který se odehrává na pracovištích, na schůzích různých výborů, na ulicích, kde se pomáhá třeba zlepšovat vzhled obce či stavět školu. Vlasta podstatně vyděluje ze života žen soukromí, a to jeho nejhlubší aspekty. Nemyslím tím péči o děti, výchovu dětí, kdy ženy zase „na něčem pracují“, to ve Vlastě koneckonců je. Ale chybí mi tu intimní vztahy s partnery, manžely i s dalšími blízkými a i vztah k sobě samé, od vzhledu až po otázky duchovní.

Zřejmě je to proto, že ve Vlastě je vše předem dané, nalinkované, pochybnosti, které přicházejí právě z této sféry, se nepřipouštějí. Vlasta je pro ty, které mají jasno, které vidí, že se přece daří budovat, a věří, že to tak bude i nadále.

Přesto je významná část života podřízena veřejnému zájmu¹⁰⁵. Ženy vychovávají děti a mládež v pracovité občany, pracují pro lepší budoucnost, organizují se ve veřejném životě, aby pomohly všem. Vzdělání tu slouží jako prostředek k dosažení budovatelského cíle, tedy ke zvládnutí výrobních prostředků, dosažení potřebných znalostí a následnému uplatnění v práci. Pokud jim zbyde volný čas, mohou zajít do kina, přečíst si knihu, aby si oddechly. Ovšem ani tady si nemohly svobodně vybrat, aniž by jim hrozilo riziko postihu.

Je obvyklé, že za ženy někdo mluví. Ve Vlastě je to jakési „my“, podle vysledovaných výroků soudím, že jde o pracující ženy, které mají rodinu, jindy zase všechny uvědomělé ženy v zemi, popřípadě na světě (jde-li o věci, jako je světový mír, konec bídy a chudoby apod.)

¹⁰⁵ To odpovídá i snaze komunistického režimu mít vše pod kontrolou. Podobný postoj k rozlišení veřejného a soukromého uvádí i Elshtainová J.B.: *Veřejný muž, soukromá žena*, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1999, str. 20: „K dalším alternativám patří přesvědčení, že soukromý svět má být plně zintegrován do vše-překlenující veřejné arény, tj. zcela zpolitizován.“

Na stránkách časopisu zaznějí i hlasy žen samotných, které se ale nepovažují za mluvčí všech. Přesto ale prezentují ty „správné“ názory a dokonale zapadají do modelu, který Vlasta vytváří.

VI. Kdo četl Vlastu?

K rozhovoru s tehdejší čtenářkou Vlasty jsem přistoupila z potřeby zkonfrontovat obraz ženy z časopisu se ženou, pro kterou byl vytvořen. Zajímalo mě, jak Vlastu vnímala tehdejší čtenářka, která měla naprosto odlišný přístup od mého. Když pomínu to, že jsem texty podrobila kritické analýze, i jako běžné čtenářky bychom se určitě neshodly. Především proto, že mám hluboko zakořeněnou představu o podobě ženského časopisu, až příliš ovlivněnou současnými trendy. Chtěla jsem si proto ověřit, nakolik vnímáme jeden a týž časopis stejně, jestli se model ženy, prezentovaný ve Vlastě nějak odrazil v myslích tehdejších čtenářek.

Tehdejší čtenářce Vlasty může být dnes kolem sedmdesáti let i více, počítám-li, že ve sledovaném roce 1955 jí bylo minimálně kolem dvaceti let. Oslovila jsem proto lidi ze svého okolí s dotazem po babičkách, které znají Vlastu. Čtenářek Vlasty se vyrojilo hned několik, není divu, řekla jsem si, jde přece o nejčtenější¹⁰⁶ ženský časopis. Jenže jen dvě ho pamatovaly z padesátých let, z jeho počátků a jedna jediná – Eva Ludvíková - byla svolná si se mnou o něm promluvit.

Před rozhovorem jsem čekala, že paní Ludvíková bude mít podobné vzpomínky na padesátá léta jako ženy, které promlouvají ve sborníku Všechny naše včerejšky. Ale předpokládala jsem, že si bude pamatovat ono

¹⁰⁶ Zaujímá celkově druhé místo po společenském časopise Květy, co se týče konkurenčních ženských časopisů viz data za období července až prosinec 2005. Vlastu předstihl o kousek jen časopis Chvilka pro tebe, stejně jako při porovnávání prodaného nákladu. Mediaprojekt 2005, GfK Praha – Median z 2. února 2006. Vydavatelství Sanoma Magazines Praha s.r.o., které má od svými křídly Vlastu dnes, uvádí na svém webu číslo čtenosti z Mediaprojektu za celý rok 2005 604 000.

ideologické a buditelské zaměření Vlasty. To mi totiž přišlo do očí bijící, ve velkém kontrastu s ženskými časopisy, které jsem dosud znala¹⁰⁷.

Eva Ludvíková, která v padesátých letech žila v Chomutově, byla vdaná a měla malou dcerku. Krátce po porodu nastoupila zpátky do práce, celkem měla mateřskou dovolenou čtyři týdny. Děcko jí zpočátku hlídala švagrová, která byla doma, zřejmě na nemocenské. Eva Ludvíková pak dávala dceru denně do celotýdenních jeslí.

Nedalo mi to a při myšlence na délku současné mateřské a rodičovské dovolené jsem se zeptala, jestli jí to nevadilo, že byla s dítětem doma jen měsíc, odpověděla: „*Brala jsem to jako samozřejmost, vždyť všichni okolo takhle pracovali.*¹⁰⁸ *Pracovat bylo potřeba, muž mi dával málo peněz, ani ne půlku své vešplaty, jak jsem se pak dozvěděla u soudu, když jsme se rozváděli. S druhou dcerou, která se narodila v roce 68, jsem byla doma už dýl, asi osm měsíců.*“

Časopis Vlastu znala Eva Ludvíková už od mládí, kdy skončila ve třetím ročníku čtyřleté studium obchodní akademie. Když nastoupila do zaměstnání jako fakturantka Hutní odbytové základny v Mostě, bylo jí dvacet let a Vlastu si předplatila. Odebírala ji téměř čtyřicet let.

„*Do té doby jsem si ji kupovala nepravidelně, ale šla dost na odbyt, často byla vykoupená. Proto jsem si ji předplatila, hned jak jsem měla peníze.*“

A co vás na ní tak zajímalo, že jste ji chtěla mít každý týden doma?
„*Řekla bych, že všechno. Vaření, pletení, šití, třeba i články o tom, jak vznikly starý zvyky jako velikonoce a tak.*“

¹⁰⁷ Hlavně Cosmopolitan na sklonku devadesátých let, jehož rozbor jsem provedla v rámci kurzu Gender v médiích. Dále běžná čtenářská zkušenost s Katkou, Vlastou.

¹⁰⁸ Tento názor vyjadřuje i její vrstevnice Zorka D., kterou zpovídala Šárka Gjuríčová: „Nebylo to v módě být s dětmi doma, tehdy se považovalo za naprosto normální děti někam šounout a hurá do práce.“ In ed. Frýdlová P.: Všechny naše včerejšky, Praha, Nadace Gender studies Praha, 1998, str. 129.

Takže jste podle Vlasty vařila a šila?

„Aj to. Měla jsem tam ráda stříhy na šaty. Ale taky povídky nebo básničky. Nejsem si jistá, jestli to bylo ve Vlastě, ale někde jsem vždycky četla cestopis na pokračování od Hanzelky a Zikmunda.“

Četla jste ještě jiné časopisy, když jste byla mladá?

„Měla jsem předplacenej Dikobraz, Květy a Kino. Zajímali mě herci, naši i cizí, a v Dikobraze byla slušná sranda, nic vulgárního. V Mladým světě bylo víc politiky, ten jsem si ale taky občas koupila, když mě upoutala titulní strana, byl tam někdo známej, kdo se mi líbil. A pro dceru jsem kupovala Mateřídoušku.“

Jak byste charakterizovala Vlastu?

„Mě bavila, protože v ní nebyla politika. Proto jsem taky četla Květy, že by takový všestranný. Praktická žena nebo Žena a móda, co vycházely pak, tak ty byly vždycky zaměřený na jednu oblast. Vlasta měla širší záběr.“

Pamatujete si na články o spartakiádě, o světovém kongresu matek nebo o životě žen v různých zemích?

„Ne, to je ale divný, protože spartakiádou jsem žila, byla jsem na ní.“

Vybavujete si, že by Vlasta odrážela aktuální dění, že by informovala o aktuálních událostech?

„Ne, já jsem o politiku nestála.“

Proč jste o politiku nestála?

„Měla jsem jiné starosti, postarat se o dítě. Pak už jsem to ale začala sledovat, i teď ještě sleduju, jak to u nás politici vedou.“

Psala jste někdy do Vlasty?

„Ne, mě ani nebavily takový ty dopisy, to byly jen drby.“

Řekla byste, že Vlasta byla časopisem jen pro ženy?

„Tak to nevím, Ludvík (manžel, pozn.aut.) ji nečetl, ale ten nečetl snad ani ten Dikobraz...“

Vlasta se popisovala jako časopis, který potěší, poradí, pomůže, povzbudí a pohladí. Souhlasíte s tím?

„Určitě poradil. Chodila jsem na kurz šití, takže jsem využívala stříhy na oblečení pro dceru, i na sebe jsem si ušila večerní šaty a paletu třeba.“

V jiných časopisech stříhy na šaty nebyly?

„Byly, ale mě se líbily ty ve Vlastě. A taky mě to vlastně poučilo i potěšilo. Přece když něco ráda čteš, tak je to potěcha.“

Vybavujete si, že by vás někdy nějaký článek naštvál, že by se vám nelíbil, protože prezentoval nějaký názor?

„Ne, to ne.“

Jak dlouho jste byla předplatitelkou Vlasty?

„Zrušila jsem to v roce 92 nebo 93. Protože jsem měla málo peněz. Ale dodneška si kupuju Květy a Spirit.“

Těšila jste se na Vlastu každý týden, až budete mít čas si k ní sednout?

„Asi jo, i na ten Dikobraz jsem se těšila. Čas jsem si na čtení našla vždycky.“

Zaregistrovala jste nějakou změnu v obsahu Vlasty během těch skoro čtyřiceti let?

„Ne, pořád to byla ta samá Vlasta.“

Chybí vám teď, koupíte si ji někdy?

„Nechybí, ta nová by se mi určitě nelíbila, byla by jako ty ostatní časopisy.“

Čtete poslední dobou nějaké časopisy?

„Díky mojí kadeřnici, ta mi dává starý čísla. Luštím křížovky, něco si přečtu, co oči dovolí. Je to třeba Chvilka pro tebe, ale je jich víc. Všechny“

jsou na jedno brdo, jen tam pomlouvají herce a zpěváky, jak je kdo oblečenej, a to mě nezajímá.“

Překvapení: Samá zábava, žádná politika

Jak se mi během rozhovoru potvrdilo, Eva Ludvíková svým způsobem života v padesátých letech nijak zvlášť nevybočuje z řady jejích vrstevnic¹⁰⁹. Studovala, pracovala, v devatenácti se vdala, brzy porodila a vrátila se zase do práce. Protože musela, neměla na výběr, aby mohla dceru uživit.

Úsek života Evy Ludvíkové, který mě této práci zajímá, byl podobný, jako u jejích vrstevnic. Dítě vychovávala v podstatě sama, s manželem si nerozuměla, a zanedlouho se rozvedli. Přizpůsobila se proklamovaným potřebám společnosti, které, aniž by si toho všímala, nasávala i četbou časopisu.

Sama vidí četbu Vlasty jako užitečnou zábavu, nic vážného. Neměla ráda politiku. Hledala ve Vlastě především to, co potřebovala. Při nedostatku peněz bylo pro ženu velmi přínosné umět šít a plést, proto si vzpomíná především na stříhy šatů.

Ale vzhledem k mé „zaujatosti“, kterou jsem zmínila na začátku kapitoly, mě paní Ludvíková překvapila. Když Vlastu charakterizovala jako zábavný časopis, prostý politiky, měla jsem co dělat, aby na mě nepoznala nesouhlas, překvapení či zděšení, které jsem v tu chvíli cítila.

Bylo jasné, že rovina rozhovoru se trochu posune. Ačkoliv jsem otázky měla připravené jen rámcově a předpokládala, že budu reagovat na okamžité výpovědi paní Ludvíkové až během dotazování, vypadla mi důležitá část. Chtěla jsem se jí totiž ptát na vnímání politických událostí tak, jak byly ve Vlastě popisovány a konfrontovat je s jejím osobním prožíváním, podobně, jako se ptaly autorky sborníku Všechny naše včerejšky.

¹⁰⁹ Usuzuji tak na základě četby životních příběhů projektu Paměť žen. Ed. Frýdlová P.: Všechny naše včerejšky I. a II., Praha, Nadace Gender Studies 1998. V těchto knihách jsou zaznamenány životní osudy žen narozených mezi lety 1919 a 1949.

To by mi pomohlo ukotvit povrchní představy o životě, který skrz naskrz ovládala politika (viz kapitola II.), a také bych díky tomu mohla hledat posuny nebo manipulaci v zájmu ideologie. Potvrdilo by se mi tím také to, do jaké míry vnímala čtenářka články politického zaměření kriticky.

Ovšem když si paní Ludvíková politiku z Vlasty nepamatuje, nemám co řešit. Její výpověď si mohu vykládat třemi způsoby – 1. Je možné, že jako čtenářka nasávala z časopisu to, co chtěla číst a co ji zajímalo. Věci, které vnímala jako rušivé, tedy politiku a „drby“ ve formě čtenářských dopisů, prostě přecházela, proto si na ně dnes nevzpomíná. Při četbě používala jakýsi filtr, skrze nějž prošly jen vybrané články.

2. Možná však četla paní Ludvíková všechno, jen nerozpoznala, že jde o texty s politickým obsahem. Tady jsou velké předpoklady pro to, aby vnímala komunistickou ideologii naprosto nevědomky.

V úvahu je však třeba vzít i třetí možnost, že Evě Ludvíkové jakožto dlouholeté předplatitelce Vlasta padesátých let splynula s Vlastou pozdější, kterou si jasněji vybavuje, a která pak již své buditelské zaměření zřejmě opustila.

Rozhodně se ale přikláním k prvnímu vysvětlení, a tím také spoléhám na dobrou paměť respondentky, že jako každá čtenářka, také paní Ludvíková si vybírala, co si ve Vlastě přečte. Proto si vybavuje Vlastu jako zábavný časopis, který jí dal všechno, co potřebovala. Na věci, které ji nezajímaly, stejně neměla během dne čas, proto si cíleně vybírala. To své si prostě ve Vlastě našla, stejně jako miliony ostatních čtenářů a čtenářek periodik. To, že si nevybavuje konkrétnost – spartakiádu, kterou velmi prožívala, nic v této souvislosti neznamena. Lidská paměť prostě není dokonalá, natož ohledně detailů po půl století.

Co se týče vymezení zaměření časopisu Vlasty jako časopisu pro ženy, není si paní Ludvíková jistá. Kdybych jí umožnila nahlédnout do tehdejších stránek Vlasty, kde jsou oslovovány výhradně ženy (viz úvodníky, které jsem analyzovala výše), neváhala by s odpovědí. Ale protože jí to v paměti neutkvělo, sama si pomůže s vlastním kritériem, jak poznat, šlo-li o ženský časopis, a tím je: četl Vlastu její muž? Ona sama si pamatuje Vlastu jako všestranný časopis, tak proč by jej nemohl číst i muž... Kritérium se nakonec ukáže jako nespolehlivé, paní Ludvíková si

nakonec vzpomene, že manžel nečetl ani humoristický Dikobraz s kreslenými vtipy, natož Vlastu.

VI. Ověření hypotézy mužoženy

Na závěr práce ověřím, nakolik byla má hypotéza, kterou jsem uvedla na počátku práce, pravdivá. Zformuluji závěry a také shrnu, jakou roli hrála ve Vlastě určitá norma, muži, co bylo z časopisu vytěsněno, jak se používal jazyk a jak se ve Vlastě odehrávala ženská emancipace.

Ženské časopisy už od svých počátků odrážely nejen změny společenského prostředí, ale také změny v postavení žen¹¹⁰. Děly to, co dnes bez ostychu a všem na očích dělají současná média – působily na roli žen, tvarovaly ji, jak bylo potřeba¹¹¹. Stejně to dělala i Vlasta.

Ženský časopis v životě svých čtenářek představuje svébytnou hodnotu. Při četbě se ženy dostanou do jakési virtuální reality ženského světa¹¹², čtou si své oblíbené články a přitom si docela dobře uvědomují, že je členkou čtenářské obce žen.

Po rozhovoru s jednou ze čtenářek Vlasty mi ale stále zůstává otázkou, nakolik tehdejší čtenářky Vlastiny skryté apely rozpoznávaly. Z výpovědi paní Ludvíkové je vidět, že vztah k časopisu a dojmy, které si z něj odnesla, se zakládaly na tom, jak byl schopen uspokojit její potřeby.

Překvapilo mě, nakolik se v analyzované Vlastě odrážejí zažitá tradiční genderové stereotypy, které jsou v naprostém rozporu¹¹³ s tím, co se Vlasta snaží cíleně a vědomě svým čtenářkám předávat.

¹¹⁰ Wolfová N.: Ženské časopisy, in Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005, str. 132.

¹¹¹ V našem případě se časopisy řídily potřebami vlády. Wolfová (viz výše) zmiňuje i vlivy ekonomické, inzerentů.

¹¹² Podobně Wolfová N.: Ženské časopisy, in Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005, str. 139.

¹¹³ Rozpor mezi komunistickou ideologií sociální rovnosti a hlouběji uloženými tradičními patriarchálními a genderovými stereotypy vhodně ukazuje například analýza československé spartakiády v roce 1955 od Roubala P.: Krása a síla – genderový aspekt československých spartakiád. Roubal ukazuje, jak jsou genderové role přísně vymezeny i přes hláсанou tezi, že dělnická třída je přece jednotná. Vysvětluje si to následovně:

Oproti tomu, jak jsem mužoženu představovala v úvodní kapitole hypotézy, je však sféra působnosti Vlastiny mužoženy širší o sféru veřejné politické činnosti. Ženy jsou často vyzývány k většímu zapojení do činnosti různých výborů a družstev, k aktivitě v městech a obcích, tedy na komunální úrovni. O vyšší politické působnosti se nemluví, tady potřeba účasti žen nevyvstává. Není to nutné, vláda chápe potřeby žen dokonale¹¹⁴.

Jak jsem předpokládala, podařilo se mi na vybraném materiálu ukázat, do jaké míry obsah Vlasty a jeho forma podléhal dobové ideologii, a že časopis vytvářel obraz ideální ženy, kterou vláda potřebovala.

Norma. Žena je v obrazu Vlasty de facto ale jen nástrojem k uskutečňování vyšších státních cílů, které s sebou nese komunistická ideologie uplatňovaná v praxi, ne jako samostatný a myslící subjekt. A to daleko z textů vyplývá daleko silněji, než jsem si dokázala představit.

Žena podle Vlasty není ta, kdo si určí své cíle a cestu k nim. Ani jí nepřísluší o nich diskutovat. Ve Vlastě je naprosto jasně a pevně dána norma diskurzu: heterosexuální pracující ateistka, která má rodinu, nebo se jí chystá založit a podporuje vládnoucí režim. Většinou má manžela, je vdaná, pokud ne, je rozvedená a stará se o děti sama.

V podstatě je ale ženskost abstraktní, uskutečňuje se v životě, v normách společnosti a očekáváních, v komunikaci, v definování žen, v prožívání¹¹⁵. Vlasta zobrazuje ženy ve zcela přirozené pozici, nijak je

„.....,přežívání“ tradičního rozdělení rolí v symbolice spartakiád je konzervativnost komunistického režimu v otázce genderu. Kromě instituce státu představoval tradiční model rodiny jedinou původní společenskou strukturu, kterou režim nejen zachoval, ale i systematicky podporoval. Patriarchální komunismus tedy v rozporu se svou ideologií využíval mocenské nerovnováhy mezi pohlavími ke snazšímu ovládnutí společnosti. Rozdělení symbolických rolí na spartakiádách tedy podle genderu odráží tuto mocenskou hru a jako jakási její nadstavba ji legitimizuje či maskuje.“ Roubal P.: Krása a síla – genderový aspekt československých spartakiád. Gender, rovné příležitosti, výzkum, <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006020701>, ze 7.2. 2006.

¹¹⁴ Vždyť „...o nás všechny pečuje komunistická strana jako starostlivá matka.“ Vlasta, roč.XIII, 1959, číslo 1, z 1. ledna, úvodník na str. 3.

¹¹⁵ Bačová V.: Ako sa vytvára ženskosť, in Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005, str. 173.

nestylizuje, jak je obvyklé v dnešních časopisech, kdy ženy hrají jakési role¹¹⁶.

Odlišení od jiných proběhne formou negace, například v analyzovaném úvodníku z roku 1959, v němž Vlastu potěšily ty dívky, pro něž „*není jediným životním cílem vdát se v osmnácti letech!*“ Podobně se vymezují vůči ostatním i samy čtenářky v uveřejněných dopisech nebo dopisovatelky¹¹⁷.

Rozmanitost. Stejně tak jsou pevně dána i témata (práce, rodina, socialismus), i když tu a tam se mi podařilo objevit závany z odlišných sfér, jak jsou národnostní menšiny¹¹⁸ nebo péče o tělo¹¹⁹ či článek o náboženství, byť zcela poplatný propagandě¹²⁰. Jsou to ale jen jednotlivé záblesky, vyjma cvičení, které jsou zřejmě reakcí na aktuální problém ve společnosti.

Ačkoliv zde naprosto chybí téma zdraví ženy (o zdraví dětí se tu občas píše v poradně v souvislosti s výživou) a sexualita vůbec, objevila jsem i dva články o potratech ve dvou číslech po sobě. Je zřejmé, že druhý je reakcí na první. Ten je z pera čtenářky¹²¹, která jím vyjadřuje osobní názor

¹¹⁶ Mody zobrazování žen (žena jako oběť, jako anděl, vamp nebo panenka a další) ukazuje Šmidáková A.: *Vystrihovačka – hra nielen pro deti*, in *Žena nie je tovar*, Bratislava, Aspekt 2005, str. 117-127.

¹¹⁷ Slopek s červeným vykřičníkem od Švigové M. o setkání se šestnáctiletou dívkou, která, ač má dva roky po skončení školy, nechá se živit rodiči. Podporují ji v tom, že má na práci čas, a pak se vdá. Švigová se rozčiluje, že takový přístup je maloměšťácký, „vždyť v socialistickém zřízení jde o vyšší formu rodiny, kde je jiný vztah mezi manželi a nové formy výchovy mládeže.“ *Vlasta*, roč. XIII, 1959, číslo 19, ze 7. května, str. 8.

¹¹⁸ Jde ale jen o dopis čtenářky, tedy hlas zvenčí. Hajnová J. z Broumova, která působí na Místním národním výboře v jedné z komisí, upozorňuje na to, že je potřeba „pomoci cikánům“, navrhuje kurzy psaní, čtení, kontrolu jejich domácností a pomoc. *Vlasta*, roč. XIII, 1959, číslo 1, z 1. ledna, str. 13.

¹¹⁹ Jde o protahovací cvičení, ani se nedá mluvit o sportu. Na zadní straně *Vlasty* byl seriál o cvičení *Chcete dobře vypadat?* Od Jožky Šaršeové, laureátky Státní ceny Klementa Gottwalda. Byl zaměřen spíše prakticky a opět především souvisel s prací (!) - cviky pro ty, které pracují vsedě, vestoje, pro ženy, které dělají v práci jednotvárné pohyby po delší dobu. Cvičenky si na obrázcích rovnají páteř na zemi a učí se lehké a vzosné chůzi. Pochybují, že zrovna chůze jim umožní lépe pracovat. Zde jde spíše o průnik zárodku diskurzu krásy těla pro potěchu mužského oka, jak naznačuje i název seriálu.

¹²⁰ Landová-Štychová L. nabádá čtenářky v sugestivně pojmenovaném článku *Říkejte dětem pravdu!* k protináboženskému postoji: „Náboženská výchova se opírá o výmysly a předsudky, které odporují poznáním skutečností.“ To je podle ní hlavní důvod, proč mají být matky obezřetné při odpovídání dětských otázek o smrti či o bohu. Článek zabírá čtyři z pěti sloupců, tedy je téměř přes celou stranu. *Vlasta*, roč. XIII, 1959, číslo 2, z 8. ledna, str. 7.

¹²¹ Langová B. z Liberce popisuje, jak rozmluvila potrat vdané matce osmiletého chlapce. „Měla v plánu poříditi si televizor a opravit dům, a ne mít další dítě.“ Nakonec ale těhotná žena uznala, že potrat není správný a po čase ještě pisatelce děkovala, že jí poradila správně. *Vlasta*, roč. XIII, 1959, číslo 1, z 1. ledna, str. 13.

(proti potratu), osobní zkušenost. Druhý je otištěn také v rubrice čtenářských dopisů, ale působí už jako samostatný článek. Má titulky, a to rozkazovací: Nezneužívat zákona!¹²². Oba příspěvky vyjadřují stejný názor – potraty ano, druhý článek navíc ještě manipuluje čtenářkami, jak uvádím v poznámce. S tím souvisí také dojem, který z Vlasty mám, že nepřipouští hlasy, které by její jednodušnost a stabilitu narušily. Opozice, jiné názory, tu nemají místo, diskutuje se jen podle předem připravených šablon.

Například si dovedu představit, že by v atmosféře hromadného nástupu žen do zaměstnání probíhala na stránkách Vlasty diskuse na téma pracovat ano či ne. Jenže skutečnost je jiná, čtenářky řeší, jak přesvědčit ženy, aby nastoupily do práce.

Ve Vlastě se nepíše vůbec o kráse, o vzhledu, ani o stáří. Protože důležité je umět pracovat, ne jak žena vypadá. A staré ženy také nejsou v zorném poli Vlasty, protože nejsou pro pracovní trh užitečné. Vytěšněna je také kriminalita a vztah žen k mužům včetně domácího násilí. Absenci témat o kriminalitě, o normativním a deviantním chování si vysvětlují tím, že nejsou pro čtenářky důležitá. Ony vědí, jak se chovat, a o ty ostatní se postará represivní státní složka.

Muži. Oproti současným ženským časopisům mě překvapila až naprostá ignorace vztahů mezi mužem a ženou jako partnery. Nemám pro to jiné vysvětlení než to, že proklamovaná emancipace se mužů vůbec netýkala. Ti prostě jen přihlíželi, proto nebylo nutné s nimi něco řešit.

Pokud ve Vlastě muž dělá něco, co přísluší podle genderových rolí ženě, je to kuriozita z ciziny nebo naprostá novinka. Jako třeba francouzští studenti medicíny, kteří ve svém volnu hlídají děti, aby měli příjmy¹²³. Ale i v Československu jsou k vidění výjimky, muži, kteří reagují na emancipaci žen, na jejich vytíženost. Vlasta přináší zajímavou fotoreportáž

¹²² Od Dany a Fr. Rosebergerových z Litomyšle. Informují o podrobnostech zákona o umělých potratech. Už zpočátku dávají najevo, že s ním souhlasí, protože proti zákonu vystupují ti, kteří jsou lidově demokratickému zřízení nepřátelští: „Takoví lidé, jak můžeme konečně sami sledovat, vystupují proti každému zákonu, který si vydáme.“ Což je velmi krátkozraké škatulkování, naznačuje nezáměr vyslechnout odlišný názor, nebo jej vůbec respektovat. Najde se čtenářka, které se zákon také nelíbí a bude označena za nepřátelskou režimu? Tohle je už nepokrytá manipulace a ovlivňování názorů čtenářek. V závěru článku je redakční výzva pro čtenářky, aby se k tématu potratů, manželství a antikoncepce vyjádřily. Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 2, ze 8. ledna, str. 13.

z pražského kurzu vaření pro muže. Trochu zarmucující je zdůvodnění účastníků kurzu: „*S pochopením a rádi po své práci pomohou v domácnosti svým ženám, které chodí do zaměstnání.*“¹²⁴ Zřejmě je fotoreportáž míněna jako následovníhodný příklad, aby se ulehčilo ženám. Tučně zvýrazněná slova však jasně naznačují, jak je práce v domácnosti stále vnímána¹²⁵. Jako doména žen, a muži se do ní zapojují „s pochopením a rádi“.

Domnívám se, že většině žen nedělá takové problémy přejmout něco z mužských vzorů chování (být rozhodné, zaměřené na výkon) jako mužům naopak¹²⁶. Muž padesátých let minulého století si prostě nemůže dovolit rozvíjet svou ženskou stránku, protože by se znemožnil.

Muži vůbec ve Vlastě moc zastoupeni nejsou, co se týče obsahu článků nebo témat¹²⁷. Na fotografiích jsou velmi zřídka, a to většinou jako mladí hoši stojící v pozadí, mezi dívkami¹²⁸. Jsou spíše autory a dopisovateli, a to převážně v pozici odborníků¹²⁹. Někde dokonce těch odbornějších odborníků, jako v článku o porodnictví (který psala žena), kde jsou zmiňováni lékaři a porodní asistentky¹³⁰. Jednou tu jsou zmíněni jako alkoholici. Alkoholismus byl aktuálním problémem, a z článku vyplývá, že postihl jen mužskou populaci¹³¹.

Jazyk. S vhodným užíváním jazyka jsou ve Vlastě problémy tam, kde autorka nebo autor pronikne do tradičně chápané mužské oblasti.

¹²³ Článek od HT: Service Liberon, Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 16, ze 16. dubna, str. 2.

¹²⁴ Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 7, z 12. února, poslední strana.

¹²⁵ Práce v domácnosti se nebere ani dnes jako opravdová práce, je to prostě jen nutnost vykonávaná zadarmo, v níž se nemůže nikdo realizovat nebo nacházet uspokojení. Jak uvádí Renzetti C.M., Curran D.J.: Ženy, muži a společnost, z angl. orig. Women, Men, and Society, ALLYN & BACON 1999, přel. Gjurič L., Linková M., Knotková-Čapková B., Parente-Čapková V., Praha, Karolinum, 2003, na str.231: „Zeptáte-li se přitom žen, které celodenně pečují o domácnost, jakou práci dělají, obvykle odpovědí: „Já nepracuji, jsem v domácnosti.“

¹²⁶ To ostatně tvrdí i Poněšický J.: Fenomén ženství a mužství – Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy, Praha, Triton s.r.o. 2003, str.84.

Ve Vlastě to potvrzuje soudruh Sedláček ve článku Muži o ženách a k ženám: „Měly byste na sebe vzít ty úkoly a problémy, které se mužům třeba zdají obtížné a nesplnitelné. Protože vy to dokážete.“ Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 2, z 8. ledna, str.8.

¹²⁷ Zmiňovala jsem už jeden článek o rozvedených otcích, kteří se nestarají o své děti.

¹²⁸ Titulní fotografie ze II. sjezdu ČSM, Vlasta, roč. IX, 1955, číslo 5, ze 3. února.

¹²⁹ Typické je například autorství následujících textů: článek o dětských úrazech je od MUDr. Königa B. z oční kliniky Palackého univerzity v Olomouci, článek pod ním se jmenuje Sestra Helena vám radí. Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 2, z 8. ledna, str.11.

¹³⁰ viz článek MUDr. Tůmové Z., primářky v Ústavu pro péči o matku a dítě v Praze, Jak dobře kojit, Vlasta, roč. IX, 1955, číslo 50, z 8. prosince, str. 7.

¹³¹ Názor čtenářky Franečové J. z Holešova s titulkem Vyléčí je práce? viz Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 1, z 1. ledna, str.7, rubrika Co tomu říkáte?

To znamená, že ženy jsou mužům rovny jen v ideologické rovině, stále je evidentní, co je mužská sféra, mužská práce. Podrobněji jsem to rozebrala v analýze¹³².

Vymezování my-oni je ve Vlastě jiné povahy, než která je charakteristická pro ženské časopisy, které znám. Není to primárně ženy/muži, ale my, kteří budujeme socialismus a pracujeme/nepřátelé, kteří nám to znemožňují nebo nás nechápou.

Emancipace. Stejně jako má Vlasta vymezený diskurz, je jednostranná i ženská emancipace, kterou podporuje. Společnost stále zůstává patriarchální, ale než aby se proti tomu bojovalo, tak to Vlasta jen konstatuje. Bere stávající genderové role jako danost, bez toho, aniž by si dělala iluze o jejich změně. Tomu odpovídají i uváděná řešení běžných problémů, například, jak má žena stihnout denně navařit, když pracuje? Nezazní tu, že by mohl pomoci manžel. Vybudují se vývařovny a závodní jídelny¹³³ (ve kterých najdou práci další ženy). Ve většině případů ale žena, i když pracuje, zůstává hospodyní. Toto slovo přežilo ve Vlastě i do doby, v níž ženy svářejí a provádějí chemické výzkumy¹³⁴.

Ženám ale jakoby v jejich emancipování se nestálo nic v cestě. Pracovat můžou i v tradičních mužských sférách (kam je ovšem muži až tak nepřijmou, jak bylo vidět z analyzovaného portéru řidičky Hermíny), dveře

¹³² Zde uvedu jen pro názornost ještě jeden příklad špatného používání jazyka od B. Hašplové, ředitelky národní školy při Fučíkově pedagogické škole v Olomouci, která často do Vlasty přispívá a seznamuje čtenářky se svými názory a svou činností. Ředitelka odpovídá na anketní otázku Co udělám navíc pro republiku a mír? „Kdo jiný by měl poradit a pomoci než právě učitel a ještě k tomu žena!... Jako každý správný komunista mám ráda lidi.“ Paní ředitelka, která je velmi aktivní v různých výborech a organizacích, má ještě co říci k organizování domácnosti a úloze muže v rodině: „Mám výhodu v manželovi, který nejen že pomáhá v domácnosti, ale také vychovává spolu se mnou naše děti. Ne, moje domácnost netrpí mou činností venku!“ viz Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 7, ze 12. února, str. 6.

¹³² viz Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 7, z 12. února

¹³³ Názorně to ukazuje kreslený vtip s dvěma obrázky U vás a U nás. U vás je samozřejmě ta horší varianta: Rodinka s dítětem v kuchyni, žena schvácená, ještě oblečená, jak přišla z práce, stojí u sporáku, šťouchá brambory, hladové dítě křičí u stolu. Popisek „Kdepak u nás by to nikdo nejedl! Nikdo nám neuvaří tak, jak to uvařím doma.“ A U nás to vypadá pohodově: Spokojená rodinka sedí u stolu a jí donesené jídlo. „To je pohova, když teď máme družstevní vývařovnu. Nehoním se tak a času je víc.“ viz Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 20, ze 14. května, str. 15.

¹³⁴ Viz rubriku Odpovídáme, autorka inž. arch. Foltýnová V.: „Zaměstnaná žena se snaží svou domácnost upravit tak, aby provoz v ní byl pohodlný a rychlý, aby hospodyni zbytečně nezatěžoval.“ Nejde tu o fenomén najímané hospodyně, která se má postarat o domácnost. Dokonce i studovaná odbornice, jako je paní inženýrka, ví, že žena je také hospodyní. Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 1, z 1. ledna, str. 15.

mají otevřené i ke vzdělání. Snaha učit se se ve Vlastě cení, mluví se pak o „uvědomělých ženách“¹³⁵. S vyrovnáváním se mužům to však také není tak upřímné, protože ani z článků ve Vlastě není patrné, že by ženy nějak významně zastávaly vedoucí místa v jiných oblastech než je zdravotnictví a školství¹³⁶. Soudím, že ženy měly v rámci tradičních stereotypů v určitých profesích „povoleno“, až kam nejvýše mohou dojít. To se ve Vlastě vůbec neodráží, nikdo to neřeší.

Shrnutí

Ukázalo se, že emancipace ženy v padesátých letech minulého století se ve Vlastě odehrává v ideologickém paradigmatu socialistického rovnostářství, a to jen v zaměstnání. Diskurz časopisu neformuje genderovou dynamiku, potřeba emancipace ženy nevychází ze společnosti, ale je prováděna shora a výběrově. Ženy se mohou mužům rovnat jen v určitých profesích, a jen do jisté míry.

Model mužoženky je tak konstruktem komunistické ideologie, založený na budovatelském podkladu, od něhož se odvíjí potřeba pracujících a vládě oddaných občanů. Mužoženka v sobě zahrnuje protiklady: tradiční genderové stereotypy, jejichž platnost se udržuje v soukromí a v osobních vztazích, a zároveň také požadavky na emancipaci ženy ve veřejném životě. Tento rozpor dost pokřivuje údajnou emancipaci ženy v padesátých letech.

Diskurz Vlasty zřejmě ani nikdy nepřipustil odchylku od své normy ženy, jejímiž jedinými póly pro sebeurčení je práce a rodina.

¹³⁵ Portrét 34leté ženy, která studuje při práci. Vlasta, roč. XIII, 1959, číslo 10, z 5. března, str. 8.

¹³⁶ O možném důvodu hovoří i Renzetti C.M., Curran D.J.: Ženy, muži a společnost, z angl. orig. Women, Men, and Society, ALLYN & BACON 1999, přel. Gjuríč L., Linková M., Knotková-Čapková B., Parente-Čapková V., Praha, Karolinum 2003, str.214: „Přestože Parsons i další funkcionalisté uznávali, že již v padesátých letech byly některé vdané ženy, někdy dokonce i s malými dětmi, zaměstnány mimo domov, tvrdili, že tyto ženy zastávají místa v nejnižších profesních kategoriích, aby tak nezpochybovaly své manžely coby hlavní živitele a „nositele společenského statutu“.“

ZDROJE KRITICKÉ ANALÝZY:

Vlasta, List výboru československých žen, vybrané články a fotografie z ročníků IX roku 1955 a ročníku XII z roku 1959

LITERATURA:

Bačová V.: Ako sa vytvára ženskost', in Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005

Badinterová, E.: XY. O mužské identitě, z franc. orig. přel. Dlabalová Z., Praha, Paseka 2005

Bauerová Jar.: Zaměstnaná žena a rodina, Praha, Práce 1974, str. 10-136

Baumann H.: „Frauen-Bilder“ in den Medien, Münster, Daedalus Verlag Joachim Herbst 2000, str. 121 - 126

www.bkovarikova.cz, 25.7.2006

Budín S.: Sedmá velmoc, Praha, Československý spisovatel 1966

Burešová J.: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2001

Červinka A. a kol., Práce a volný čas, Praha, NPL 1966

Dvořáková B.: Komunikační styl ženských časopisů, in Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005

Elhstainová, J.B.: Veřejný muž, soukromá žena – Ženy ve společenském a politickém myšlení, z angl. orig. přel. Freiová M., Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1991

Fidelius P.: Řeč komunistické moci, Praha, Triáda 2002

Foucault M.: Dějiny sexuality - Vůle k vědění, z franc. orig. přel. Pelikán Č., Praha, Herrmann & synové 1999, str. 9 - 44

Havelková H.: K problému politické reprezentace a občanské zkušenosti žen, in Společnost žen a mužů z aspektu gender, Praha, Open Society Fund 1999

Hendrychová S.: Z historie feminismu v českých zemích, in Společnost žen a mužů z aspektu gender, Praha, Open Society Fund 1999

Hoffmannová J.: Stylistika a... : Současná situace stylistiky, , kap. Kritická analýza diskurzu, Praha, Trizonia 1997

Jacz L.: Malá encyklopédia žurnalistiky, Bratislava Obzor 1982

Kaplan K.: Československo v letech 1948 – 1953, 2. část, Praha, SPN 1991

Köhler-Wagnerová A.: Die Frau im Sozialismus: Beispiel ČSSR, Hamburg, Hoffmann und Campe 1974

Kol. autorů z Ústavu československých a světových dějin ČSAV, K dějinám socialistického Československa, Praha, Svoboda 1986, str. 13-300.

Luca R.: Medien und weibliche Identitätsbildung, Frankfurt/Main, Campus Verlag 1998, str. 21 - 41

Maříková H.: Proměna rolí muže a ženy v rodině, in Společnost žen a mužů z aspektu gender, Praha, Open Society Fund 1999

Neumann S. K.: Dějiny ženy, Populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly, Praha, Otakar II. a Euromedia Group k.s. – Knižní klub 1999, kap. Od třicátých let k dnešku

Nadace Gender studies: Žena a muž v médiích, Praha 1998

- Všechny naše včerejšky I a II, vyd.1998

- (Re)prezentace žen v médiích, vyd.2002

o.s. Nesehnutí: Abc feminizmu, Brno 2004

Oakley A., Pohlaví, gender a společnost, z angl. orig. Sex, gender and society, přel. Poláčková M. a Poláček M., Praha, Portál 2000

Osvaldová B.: Česká média a feminismus, dipl.práce 2003

Procházka J.: Poválečné Československo 1945 – 1989, Praha, skripta Karolinum, 1991

Renzetti C. M., Curran D.J.: Ženy, muži a společnost, z angl. orig. Women, Men, and Society, ALLYN & BACON 1999, přel. Gjurič L., Linková M., Knotková-Čapková B., Parente-Čapková V., Praha, Karolinum 2003

Rieger S.: Analýza diskursu, in Pechlivanos M., Rieger S., Struck W., Weitz M.: Úvod do literární vědy, přel. Petříček M., Praha, Herrmann & synové 1999

Roubala P.: Krása a síla – genderový aspekt československých spartakiád, časopis Gender, rovné příležitosti, výzkum, roč. 6, 2005, č. 2, <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2006020701>, ze 7.2. 2006, přečteno 15. 7. 2006

Sociologický časopis, ročník 42, 2006, číslo 2, str. 263-264, 269-289 a 435-439

Šmidáková A.: Vystrihovačka – hra nielen pro deti, in Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005

Valdrová J.: Jak jazyk zabíjí image odbornice, časopis Gender, rovné příležitosti, výzkum, roč. 6, 2005, č. 2,

<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006013101>, ze 31. 1. 2006,
přečteno 15. 7. 2006

Věšíňová-Kalivodová E.: Gender životního stylu: srovnávací úvaha, in Společnost žen a mužů z aspektu gender, Praha, Open Society Fund 1999

Vodáková A., Vodáková O.: Rod ženský, Praha, Slon 2003

Wolf N.: Ženské časopisy, in Žena nie je tovar, Bratislava, Aspekt 2005

